

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Ana Bilim Dalı**

**ERGENLİKTE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK, EMPATİ VE ÇOCUK
YETİŞTİRME STİLLERİ**

Gamze ER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2014

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Ana Bilim Dalı

ERGENLİKTE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK, EMPATİ VE ÇOCUK
YETİŞTİRME STİLLERİ

Gamze ER

Danışman
Doç. Dr. Serap AKGÜN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2014

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gamze ER tarafından hazırlanan ERGENLİKTE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK, EMPATİ VE ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Bölümü Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

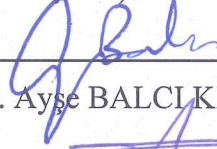

Üye

Doç. Dr. Serap AKGÜN
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ayşe BALCIKARABOĞA

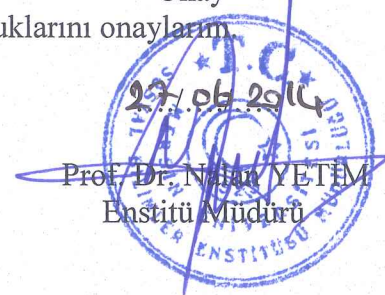
Üye

Yrd. Doç. Dr. Arzu AYDIN ACI

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

Onay

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Ergenlikte Reaktif-Proaktif Saldırganlık, Empati ve Çocuk Yetiştirme Stilleri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel etik kurallara ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla doğrularım.

23.07.2014

Gamze ER

ÖNSÖZ

Öncelikle yüksek lisans tezimin her aşamasında benden bilgisini ve yardımını esirgemeyen, her sabah söylediklerimi bıkmadan dinleyen, sorularıma bıkmadan yanıt veren ve her zaman motivasyonumu arttıran, kendisine olan sevgimi, saygımı ve hayranlığımı sözle ifade edemeyeceğim canım hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Serap AKGÜN'e çok ama çok teşekkür ediyorum. Sizi çok seviyorum...

Arkadaşlarımın desteği olmadan bu tezin ortaya çıkması elbette çok zor olacaktı. Farklı şehirde olsalar da beni her gün arayıp destekleyen, çok meşgul etmemek için konuşmalarını kısa tutan, hayatımın olmazsa olmazları Büşra, Hasan, Rukiye, Seçil ve Kadir'e çok teşekkür ederim.

Her tez yazan kişinin bir yol arkadaşı vardır. Birlikte umutsuzluğa düşüp, birlikte umutlandığımız sevgili yol arkadaşım Olcay başta olmak üzere Dilem ve Ezher'e bu stresli dönemleri benimle paylaştıkları için çok teşekkür ederim.

İnsanın çevresinde anlayışlı ve esprili insanlar olduğu zaman zor olan bu süreç biraz daha keyifli hale gelebiliyor. İlk olarak ev ve iş arkadaşım Özge ÜNAL'a evde unuttuğum eşyalarımı bıkmadan okula getirdiği için çok teşekkür ederim. Hayatıma çok kısa bir süre önce girmelerine rağmen yıllardır tanıyormuşum gibi hissettiğim çok sevgili arkadaşlarım Bahtım K., Emre, Murat ve tabii ki Zümrüt'e bu zor günlere eğlence ve renk kattıkları için çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamın veri toplama aşamasını tahmin bile edemediğim kadar kolaylaştıran çok sevgili psikoloji bölümü lisans öğrencileri Tahir, Yunus Emre, Seda, Dilek, Tuğba, Nurten ve Gülçin'e bana ayırdıkları zaman için çok teşekkür ediyorum.

Çalışmaya katılıp ölçekleri dolduran tüm öğrenci arkadaşlara, rehberlik öğretmenleri Nalan öğretmen ve Barış öğretmene çok teşekkür ediyorum.

Bu günlere gelmemde en büyük paya sahip olan, hayattaki en güvendiğim destekçim canımın içi annem Arife ER'e ve içinde bulunduğu sıkıntılı döneme rağmen beni her zaman anlamaya çalışan ve destekleyen ilk oyun arkadaşım canım abim Süleyman ER'e çok teşekkür ediyorum.

Hayatıma ilk girdiği andan itibaren hayatımı anlamlandıran, desteğini ve sevgisini her an hissettiğim sevgili nişanlım Tuğrul'a bu dönemdeki anlayışı ve desteğinden dolayı çok ama çok teşekkür ediyorum.

Ve son olarak şu an en çok yanımda olmasını istediğim fakat bunun mümkün olmadığı, buradan olmasa da bir yerlerden beni izlediğine inandığım çok sevgili babam Durmuş ER'e bana tek seçeneğimin okumak olduğunu aşıladığı için çok teşekkür ediyorum.

Bu tezin psikoloji bilimine katkısı olan bir çalışma olması dileklerle...

Gamze ER

Mersin, 2014

ÖZET

ERGENLİKTE REAKTİF-PROAKTİF SALDIRGANLIK, EMPATİ VE ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ

Bu araştırmanın amacı ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin bilişsel ve duygusal empati, anne ve baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri tarafından ne derece yordandığını test etmektir. Araştırmanın bir diğer amacı ise ergenlerin empati ve saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete ve dört farklı ebeveyn stiline (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihmalkar) bağlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. İkiyüz yetmiş biri kız, 271'i erkek olmak üzere toplam 542 öğrenci çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Öğrencilere Temel Empati Ölçeği, Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği ve Ebeveyn Şiddeti Ölçeği uygulanmıştır.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerde empati düzeyinin, algılanan çocuk yetiştirme stillerinin ve ebeveyn şiddetinin ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerini yordayıp yordamadığını test etmek amacıyla verilere iki ayrı hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Bulgular, ebeveynlerinden şiddet gören çocukların reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına kıyasla daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, annesinin sıkı denetim ve kontrol düzeyini yüksek olarak algılayan ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğu, annesinin kabul ve ilgi düzeyini yüksek olarak algılayan ergenlerin ise proaktif saldırganlık eğilimlerinin düşük olduğu bulunmuştur.

Cinsiyet ve çocuk yetiştirme stillerine bağlı olarak ergenlerin bilişsel empati, duygusal empati, reaktif saldırganlık ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin farklılaşp

farklılaşmadığını test etmek amacıyla verilere iki ayrı 2 (cinsiyet) x 4 (çocuk yetiştirme stilleri) çok değişkenli varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonuçlarına göre, kızların hem bilişsel empati hem de duygusal empati eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu, erkeklerin ise proaktif saldırganlık eğilimlerinin kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, otoriter anne ve babaların çocuklarının reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin diğer ebeveyn stillerine sahip anne ve babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reaktif ve proaktif saldırganlık, bilişsel ve duygusal empati, çocuk yetiştirme stilleri, ebeveyn şiddeti.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIPS BETWEEN REACTIVE–PROACTIVE AGGRESSION, EMPATHY AND PARENTING STYLES IN ADOLESCENCE

The purpose of the study was to examine whether cognitive and affective empathy, harsh parenting, parental acceptance/involvement, and parental strict control predict the adolescent reactive and proactive aggression. Another purpose of the study was to examine the effects of gender and parenting styles (authoritarian, permissive/neglecting, permissive/indulgent and authoritative) on adolescent reactive and proactive aggressions and their levels of cognitive and affective empathy.

Five hundred and forty two students (271 females and 271 males) from two public schools participated in the study. Students were asked to complete a number of questionnaires including The Basic Empathy Scale, Reactive and Proactive Aggression Scale, Child Rearing Styles Scale and Harsh Parenting Scale.

To examine whether cognitive and affective empathy, harsh parenting, parental acceptance/involvement, and parental strict control predicted reactive and proactive aggression two different multiple regression analyses were performed. The results of the analysis indicated that harsh parenting significantly and positively predicted both the reactive and the proactive aggression. Reactive aggression was predicted by mother's strict control, indicating that mother's strict control leads to a high level of reactive aggression. Mother's acceptance/involvement significantly and negatively predicted proactive aggression, meaning that the higher level of mother's acceptance was related with the lower level of proactive aggression.

To examine the effects of gender and parenting styles on adolescents' reactive and proactive aggression levels and on their cognitive and affective empathy skills, two

different 2 (gender) x 4 (parenting styles) multivariate analyses of variance were performed. The results of the analyses revealed that male students' proactive, but not reactive, aggression level was higher than those of females. It was also found that adolescents from authoritarian families were more reactively and proactively aggressive compared to the adolescents from permissive/neglecting, permissive/indulgent, and authoritative families.

Key Words: Reactive and proactive aggression, cognitive and affective empathy, parenting styles, harsh parenting.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
I.KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR	2
I.1. Sosyal Bilgi İşleme Modeli	2
I.1.1. Reaktif Saldırganlık.....	4
I.1.2. Proaktif Saldırganlık.....	6
I.1.3. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Arasındaki Farklar	9
I.1.4. Ergenlikte Saldırganlık.....	10
I.2. Empati	11
I.2.1. Empatinin Sempatiden Farklılığı.....	13
I.2.2. Empatinin Gelişimi.....	13
I.2.3. Bilişsel ve Duygusal Empati	14
I.2.4. Empati ve Saldırganlık	16
I.3. Çocuk Yetiştirme Stilleri.....	18
I.3.1. Çocuk Yetiştirme Stillерinin Ergenler Üzerindeki Etkileri	24
I.3.2. Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Çocuk Yetiştirme Stilleri	27
I.4. Ebeveyn Şiddeti	28
I.4.1. Ebeveyn Şiddetinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri	31
I.5. Araştırmanın Amacı	33

I.6. Araştırmanın Önemi.....	34
I.7. Hipotezler.....	36
I.8. Araştırma Soruları.....	36
I.9. Sınırlılıklar.....	37
II. YÖNTEM.....	38
II.1. Örneklem.....	38
II.2. Veri Toplama Araçları.....	38
II.2.1. Demografik Bilgi Formu.....	38
II.2.2. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Ölçeği.....	39
II.2.3. Temel Empati Ölçeği.....	42
II.2.4. Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği.....	45
II.3. İşlem.....	52
III. BULGULAR.....	54
IV. TARTIŞMA.....	67
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	82
EKLER	

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Öğrencilerin Reaktif Ve Proaktif Saldırganlık Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	41
Tablo 2. Öğrencilerin Bilişsel Ve Duygusal Empati Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	44
Tablo 3. Öğrencilerin Anne Kabul/İlgi Ve Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	47
Tablo 4. Öğrencilerin Baba Kabul/İlgi Ve Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	49
Tablo 5. Öğrencilerin Anne Şiddeti Faktörüne Ait Açıklanan Varyanslar, Özdeğerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	51
Tablo 6. Öğrencilerin Baba Şiddeti Faktörüne Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri.....	52
Tablo 7. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Puanları.....	54
Tablo 8. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık, Bilişsel ve Duygusal Empati, Anne Şiddet ve Baba Şiddet, Anne Sıkı Denetim ve Anne Kabul, Baba Sıkı Denetim ve Baba Kabul Arasındaki Korelasyonlar.....	55
Tablo 9. Reaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi....	57
Tablo 10. Proaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi..	59
Tablo 11. Cinsiyet ve Farklı Anne Stilllerinin Ergenlerin Bilişsel Empati, Duygusal Empati, Reaktif Saldırganlık, Proaktif Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	63

Tablo 12. Cinsiyet ve Farklı Baba Stillerinin, Bilişsel Empati, Duygusal Empati, Reaktif Saldırganlık, Proaktif Saldırganlık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları.....	66
---	-----------

GİRİŞ

Birey yaşamı boyunca farklı gelişim evrelerinden geçmektedir. Her evrenin kendine özgü özellikleri ve o evrede yaşanabilecek problemleri vardır. Ergenlik dönemi bireyde biyolojik, psikolojik, fizyolojik ve sosyal değişimlerin yaşandığı geçiş dönemlerinden biridir (Steinberg, 1999). Bu dönemde yaşanan büyük değişimler ergenin akran ve aile ilişkilerinde bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Ergenlik döneminde çok sık rastlanan sorun davranışlardan birisi saldırganlıktır.

Saldırganlıkla ilgili olarak farklı araştırmacılar tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Buss (1961), saldırganlığı başkalarına zarar vermek ya da incitmek amacıyla yapılan tüm davranışlar olarak tanımlarken; Berkowitz (1993), birisini fiziksel veya psikolojik olarak incitmek niyetiyle sergilenen davranış olarak tanımlamıştır. Zillman'a göre (1979, akt. Baron ve Richardson, 1994) saldırganlık diğerlerine bedensel olarak zarar vermeye teşebbüs etmektir. Baron ve Richardson (1994) ise saldırganlığı, bir insanın başka birine zarar vermek için giriştiği ve sergilediği tüm davranışlar olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre saldırganlık bir duygu, tutum ya da niyet değil, bir davranış şeklidir.

Literatürde saldırgan davranışla ilgili olarak fiziksel/sözel saldırganlık (Tremblay, 2000), doğrudan/dolaylı saldırganlık (Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukianien, 1992; Crick ve Grotpeter, 1995), reaktif/proaktif saldırganlık (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Dodge ve Coie, 1987) gibi sınıflamalar yapılmıştır. Bu çalışmada Sosyal Bilgi İşleme Modeli tarafından öne sürülen ve son yıllarda sıklıkla çalışılmakta olan reaktif ve proaktif saldırganlık türleri ele alınacaktır.

I.KURAMSAL ÇERÇEVE VE GÖRGÜL ARAŞTIRMALAR

I.1. Sosyal Bilgi İşleme Modeli

Sosyal bilgi işleme modeline göre sosyal davranışlar bir dizi ardışık adımdan oluşan bir sürecin fonksiyonudur. Bu adımlar; a) kodlama, b) yorumlama, c) amaç belirleme, d) tepki belirleme, e) tepki seçme ve f) davranış sergilemedir. Bu adımların herhangi birinde bilginin yanlış ya da yanlış işlenmesi saldırganlık gibi yıkıcı davranışlara yol açmaktadır (Crick ve Dodge, 1996; Lansford ve arkadaşları, 2006).

Bilişsel süreçlerde *birinci aşama* çevreden algılanan sosyal ipuçlarını kodlama aşamasıdır. Eğer şemalar iyi geliştirilmişse, davranışlarla ilgili ipuçları da doğru ve mantıklı kodlanır. Saldırganlıkla ilgili beklenti ve fikirlerin açık olması kişinin saldırgan davranışla ilgili ipuçlarını kolay fark etmesini sağlar. *İkinci aşamada*, birinci aşamada kodlanan ipuçları yorumlanır. Diğer bir deyişle kişi karşıdaki kişinin davranışının altında yatan niyete atıfta bulunur. Saldırgan çocuklar genellikle, yanlış bir biçimde diğerinin davranışına düşmanca niyet yükleme eğilimindedirler. Bir çocuğun diğerine zarar verdiği belirsiz bir durumda, saldırgan çocuklar saldırgan olmayan akranlarına kıyasla diğerinin bu davranışı düşmanca bir niyetle ve kasıtlı olarak yaptığını düşünmeye daha çok meyillidir (Dodge, 1980; Dodge ve Coie, 1987). *Üçüncü aşamada* ise ortaya koyulacak davranışın amacı belirlenir. Saldırgan davranışlarda amaç bazen karşıdaki kişiye zarar vermektir, bazen de zarar vermek değil, saldırgan davranış yoluyla bir kazanç sağlamaktır.

Dördüncü aşama içinde bulunulan duruma verilebilecek olası davranışsal tepkileri düşünme aşamasıdır. Huesmann (1988, akt. Baron ve Richardson, 1994) bu adımı 'davranışa rehberlik eden senaryo' olarak tanımlar. Saldırganlık kuramına göre saldırgan çocukların durumlara uygun olan birkaç tepkisi vardır ve bu tepkiler de muhtemelen saldırganlık içerir. Dodge ve Crick (1990), eğer bireyin hafızasında sınırlı sayıda uygun

tepkisi varsa, tepkinin kısa sürede belirlenebileceğini belirtmiştir. Bu görüş birkaç araştırmacı tarafından desteklenmiştir. Örneğin, Gouze (1987), saldırgan erkek çocukların çatışma durumunda saldırgan çözüm yolları ürettiklerini bulmuştur. Slaby ve Guerra (1988), çatışma durumlarında bir grup ergenin sunduğu alternatif çözüm yollarını kıyasladığı araştırmada, saldırgan olmayan ergenlerin saldırgan ergenlere kıyasla daha çok sayıda ve daha iyi çözüm yolları önerdiğini bulmuşlardır.

Beşinci aşamada bir önceki aşamada belirlenen olası tepkiler arasından birisi seçilir. Öncelikle, olası tepkilerden sonra ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar değerlendirilir ve daha sonra sonucunun en uygun olduğu düşünülen tepki seçilir. Perry, Perry ve Rasmussen (1986), bilişsel sürecin bu aşamasında ergenlik dönemindeki öğrencilerde saldırgan davranışla öz yeterlilik (uygun olan tepkiyi verme yeteneği) ve tepki-sonuç beklentisi arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, saldırgan ergenler saldırgan olmayan ergenlere göre saldırgan davranma konusunda kendilerine daha fazla güvenirken saldırganlıklarını kontrol etme yeteneği konusunda daha az güvenmektedirler. Ayrıca, saldırgan ergenlerin saldırgan olmayan akranlarına kıyasla saldırgan davranış sonucunda somut ödül elde edeceği, canlarını sıkı tutmaları yapılma olasılığının azalacağı ve saldırgan davranıştan dolayı gurur duyacakları beklentisine daha çok sahip oldukları gözlenmiştir. Slaby ve Guerra (1988) saldırgan olan, saldırgan olmayan ve antisosyal saldırgan liseli ergenlerin saldırganlığa ilişkin inançlarını karşılaştırdıkları bir çalışmada, antisosyal saldırgan ergenlerin, hem saldırgan ergenlere hem de saldırgan olmayan ergenlere kıyasla saldırgan davranışın olumlu bir izlenim yaratacağı görüşüne daha çok katıldıklarını bulmuşlardır. Bunun yanı sıra, antisosyal saldırgan öğrenciler diğer öğrencilere kıyasla saldırganlığın öz saygıyı arttırdığı yönündeki inanışa daha çok sahiptir. Saldırgan davranışın bireyin öz saygısını arttırdığı ve olumlu izlenim oluşturma konusunda

yardımcı olduğu inancı saldırgan ergenlerde saldırgan olmayan akranlarına kıyasla daha fazladır. Saldırgan davranışla ilgili bilişsel süreçlerdeki *en son aşamada* ise belirlenen davranış sergilenir. Huesmann'a (1988) göre, senaryonun ortaya koyulduğu bu aşamada davranışsal beceri önemlidir. Sosyal Bilgi İşleme Modeline göre bu aşamalardan bazılarında yaşanan yanlılıklar reaktif saldırganlığa bazılarında yaşanan sorunlar ise proaktif saldırganlığa yol açmaktadır.

I.1.1. Reaktif Saldırganlık

Reaktif saldırganlığın çıkış noktası engellenme-saldırganlık kuramıdır (Berkowitz, 1993; Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears, 1998). Sosyal bilgi işleme yaklaşımı kuramcıları, engellenme-saldırganlık kuramında sözü edilen hedefe yönelik bir davranışın engellenmesi sonucu yaşanan öfke duygusunu izleyen saldırganlığı reaktif saldırganlık olarak adlandırmaktadır. Engellenme saldırganlık hipotezine göre, a) engellenme her zaman saldırganlığın bazı türlerine öncülük etmektedir ya da b) saldırganlık her zaman engellenmeden çıkmaktadır. Devam eden ya da amaç odaklı bir davranışın önlenmesi ya da bloke edilmesi olarak tanımlanan engellenme direkt olarak saldırganlığa sebep olmaktan ziyade kişiyi saldırgan davranmaya sevk etmektedir. Ancak engellenme her zaman diğerlerine karşı sözel ya da fiziksel saldırganlığa yol açmaz. Engellenme yaşayan kişiler durumu kabullenip umudunu kaybetmekten, aktif olarak tepki vermeye kadar uzanan bir boyut üzerinde birbirinden çok farklı tepkiler sergileyebilirler (Baron ve Richardson, 1994). Engellenme saldırganlık kuramının yukarıda sözü edilen iki sayılısı Miller (1941, akt. Baron ve Richardson, 1994) tarafından şöyle düzeltilmiştir: a) engellenme birçok davranışa yol açabilir ve saldırganlık bu davranışlardan sadece bir tanesidir, b) saldırganlık her zaman engellenmeden sonra ortaya çıkmaz, bazen bir kazanç sağlamak da saldırgan davranışa sebep olabilir. Benzer olarak Bandura (1973) da

engellenmenin her zaman değil bazen saldırgan davranışa yol açtığını belirtmiş ve özellikle engellenmeye saldırgan bir davranışla tepki vermeyi öğrenmiş kişilerde engellenmenin saldırganlığa yol açtığını vurgulamıştır.

Reaktif saldırganlık bir savunmadır ve algılanan tehdide karşı verilen bir cevaptır (Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie ve Schwartz, 2001). Bunun yanında reaktif saldırganlık dürtüsellik (Raine ve arkadaşları, 2006; Ramı´rez ve Andreu, 2006) ve fke (Aydın ve Akgün, baskıda; Ramı´rez ve Andreu, 2006) ile pozitif yönde ilişkilidir. Gerçek ya da algılanan bir tehdit, engellenme ya da provakasyon olduğu zaman genellikle öfkenin eşlik ettiği bir durumda ortaya çıkar. Bu davranışın asıl amacı engellenmenin hemen ardından dürtüsel olarak tehdit ya da provoke yoluyla failin canını acıtmaktır. Engellenme saldırganlık modeline göre, reaktif saldırgan davranışlar ve öfke, dışsal olaylara verilen koşulsuz bir tepki veya koşullu bir duygusal cevap olabilir. Reaktif saldırganlık savunmacı, dürtüsel, duygusal, misilleme ve öfke içeren bir saldırganlık türüdür (Berkowitz, 1993).

Sosyal bilgi işleme sürecindeki bireysel farklılıklarla ilgilenen araştırmalar, saldırgan çocukların sosyal uyarınları algılama, ifade etme ve karar verme Őekillerinin saldırgan davranışlarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (Dodge ve Crick, 1990). Sosyal bilgi işleme modeline göre reaktif saldırgan çocuklar, bilgi işleme sürecinin ikinci aşamasında; yani sosyal ipuçlarını yorumlama aşamasında diğer çocuklardan farklılaşmaktadır. Bu ocuklar diğerlerinin davranışına düşmanca niyet yükleme yanlılığına sahiptir (Dodge, 1980; Dodge ve Coie, 1987, Hubbard ve arkadaşları, 2002; Aydın ve Akgün, baskıda). Reaktif saldırgan çocuklar, saldırgan olmayan akranlarına kıyasla akran provokasyonlarında karşıdakinin bu davranışı kendisine zarar vermek için kasıtlı olarak yaptığını daha çok dşnrlenir. Reaktif saldırgan çocukların akranlarına karşı düşmanca atıfları, bu çocukları saldırgan davranmaya güdülemektedir (Crick ve Dodge,

1996). Bu saldırgan davranışlar da, çocuklar arasında akran reddini ve akran düşmanlığını arttırmaktadır. Sonuç olarak reaktif saldırganlık olumsuz bir döngü içerisinde sürdürülmektedir: 1) Reaktif saldırgan çocuk, akranlarının niyetlerine düşmanca yükleme yapar ve saldırgan bir tepkiyle cevap verir, 2) çocuklar birbirine artan bir düşmanlıkla cevap verir, 3) çocuk akranının bu tepkisini onun düşmanca niyetinin göstergesi olarak yorumlar (Crick ve Dodge, 1996).

I.1.2. Proaktif Saldırganlık

Sosyal bilgi işleme kuramcılarına göre proaktif saldırganlığın çıkış noktası sosyal öğrenme kuramıdır (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Dodge ve Coie, 1987). Bu kuram proaktif saldırganlığın, saldırgan davranıştan sonra bir ödül beklentisiyle yapıldığını öne sürer. Diğer bir deyişle, proaktif saldırganlık diğerlerinden üstün olmak için ya da diğerlerinden iyi şeyler sağlamak için, kısacası bir kazanç elde etmek için bir araç olarak kullanılır. Örneğin, öğle yemeğinde ilk sırayı kapmak için bir diğerini iteklemek proaktif saldırgan bir davranıştır ve bu davranışta diğerine zarar verme niyeti değil, birinci sırayı elde etme amacı vardır. Proaktif saldırganlık planlı, yağmacı, araçsal ve hükmeden bir saldırganlık biçimidir (Vitaro ve Brendgen, 2005).

Bandura (1973), saldırgan davranışla ilgili olarak üç noktaya dikkat edilmesi gerektiğini belirtir: 1) kazanılmış olan davranışlar (biyolojik faktörler ve öğrenme gibi), 2) davranışın devamlılığını sağlayan koşullar (ödülleri veya cezalar, kendini düzenleme mekanizmaları gibi) ve 3) davranışa tahrik edici faktörler (modellerin etkisi, tuhaf inanışlar, caydırıcı davranışlar, teşvik edici unsurlar gibi). Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık, karmaşık beceriler ve geniş bir öğrenme gerektiren sosyal bir davranıştır.

Sosyal öğrenme kuramı saldırgan davranışta gözlemleyerek ve deneyimleyerek öğrenmeye vurgu yapsa da biyolojik faktörlerin etkisini inkar etmez. Bu kurama göre

insanlar, saldırgan davranması konusunda onları harekete geçiren nöropsikolojik bir sisteme sahiptir. Fakat bu mekanizmanın çalışması için bilişsel uyarıcı ve bilişsel kontrol gerekmektedir. Bu yüzden saldırgan davranışla ilgili spesifik formlar ve durumlar sosyal öğrenme faktörlerinin yardımıyla seçilir (Bandura, 1983).

Önemli olan diğer bir nokta, saldırgan davranıştan sonra direkt olarak ödüllendirilmediği. Saldırgan davranış ödüllendirildiği zaman bu davranış ilerleyen zamanlarda da tekrarlanır. Kişiler saldırgan davranışlarının arkasından olumlu sonuç beklentisine girerler ve bu amaçla saldırgan davranışı sürdürmeye devam ederler (Bandura, 1973). Teşvik edici ödüller (para, oyuncak, şeker gibi), sosyal onay ve sosyal statü artışı kişinin saldırgan davranışını pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Saldırgan davranış kişi tarafından kontrol edilebilir, genişletilebilir ve düzenlenebilir. Ödül ve ceza ile saldırgan davranışın düzenlenmesi üç farklı şekilde olmaktadır. Birincisi, kişi saldırgan davranıştan sonra sosyal övgü, reddedilme, diğerlerinin caydırıcı davranışlarında azalma ya da artma gibi somut bir ödül ya da ceza deneyimleyebilir. İkincisi, saldırganlık dolaylı deneyimlerle düzenlenebilir. Diğer bir deyişle, diğerlerinin saldırgan davranışlarının ödüllendirilmesi ya da cezalandırılmasını gözlemleyerek birey kendi saldırgan davranışını düzenleyebilir. Üçüncüsü, ödül ve cezalar kişinin kendi öz disiplini olabilir (Baron ve Richardson, 1994). Yani kişi ödül ve cezalar yoluyla davranışını içselleştirir. Ödül elde edeceğini düşündüğü davranışları sergiler ya da ceza alacağını düşündüğü davranışları sergilemez.

Saldırgan cevapların kazanılmasında direkt deneyimlemenin etkili olduğu görülse de Bandura (1973) aynı zamanda gözlemleyerek öğrenmenin de etkili olduğunu düşünür. Saldırgan davranış diğer kişilerde gözlemlemek, davranışın nasıl sergilendiği hakkında fikir vermekte ve ileride aynı davranışta bulunmak için rehber olmaktadır. Bu davranışların her zaman canlı olarak görülmesine gerek yoktur. Kimi zaman bir film, bir

televizyon programı ya da bir hikayedeki kahraman bile gözlemleyerek öğrenmek için yeterlidir. Çocuk ve ergenler için de anne, baba ya da kardeşlerde saldırgan davranışların gözlenmesi, öğrenilmesi ve sergilenmesi için yeterli olabilir.

Sosyal bilgi işleme modeline göre proaktif saldırgan çocuklar, bilgi işleme süreçlerinin ‘tepki belirleme’ aşamasında diğer çocuklardan farklılaşmaktadır. Bu aşamada çocuk olası davranışları değerlendirir ve yaptığı değerlendirme sonunda hangi tepkiyi vereceğini belirler. Araştırmalar, ergenlerin saldırgan davranışları pozitif sonuç beklentisiyle yaptıklarını ve saldırgan davrandıklarında kendilerini daha güvende ve iyi hissettiklerini ortaya koymuştur (Dodge ve Coie, 1987; Hubbard ve arkadaşları, 2002). Bunlara ek olarak, proaktif saldırgan ergenlerde liderlik özelliği vardır ve arkadaşları kendileri gibi karşılıklı ilişki esasına dayalı proaktif saldırgan akranlarıdır (Ramirez ve Andreu, 2006).

Proaktif saldırgan çocuklar, saldırgan davranışlarını sosyal amaçlarına ulaşmak ve bir kazanç sağlamak için yeterli ve uygun bir araç olarak görürler. Dolayısıyla, sözel veya fiziksel saldırgan davranışları proaktif saldırgan olmayan çocuklara göre daha olumlu değerlendirirler. (Crick ve Dodge, 1996; Dodge ve Coie, 1987; Aydın ve Akgün, baskıda). Bununla birlikte proaktif saldırganlık eğilimi yüksek olan çocuklar proaktif saldırganlık eğilimi düşük olan akranlarına kıyasla, saldırgan davranışta bulunmanın kendileri için daha kolay olduğunu düşünmektedirler. Başka bir çalışmada da, hem proaktif saldırganlık eğilimi yüksek hem de reaktif saldırganlık eğilimi yüksek çocukların, saldırganlık eğilimi düşük akranlarına kıyasla saldırgan davranma konusunda kendilerini daha yeterli gördükleri bulunmuştur (Dodge, Lochman, Harnish, Bates ve Pettit, 1997). Proaktif saldırgan ergenler sosyal etkileşim esnasında akranlarına kıyasla ilişkilerini geliştirme ve iletme konusunda daha az çaba gösterirler (Crick ve Dodge, 1996). Saldırgan davranış

hiç şüphesiz diğerleriyle kurulan sosyal ilişkilere zarar vermektedir. Buna rağmen proaktif saldırgan çocuklar, saldırgan davranışı bir amaca ulaşmak için kullanmayı tercih etmektedirler.

I.1.3. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Arasındaki Farklar

Reaktif saldırganlık algılanan bir tehdit, engellenme, tehlike ya da provakasyona yönelik gösterilen tepkisel eylemlerdir (Hubbard ve arkadaşları, 2001). Proaktif saldırganlık ise kontrollü, planlı, amaca yönelik ve bir kazanç sağlamak için sergilenen eylemlerdir (Crick ve Dodge, 1996). Reaktif saldırganlıkta esas amaç mağdura zarar vermek iken proaktif saldırganlıkta esas amaç saldırgan davranış vasıtasıyla çeşitli ödüller sağlamaktır (Baron ve Richardson, 1994). Saldırgan davranıştan sonra diğerlerinden istenilen tepki alındıysa, diğer bir deyişle amaca ulaşıldıysa, bu durum saldırgan davranışı pekiştirmekte ve daha da güçlendirmektedir. Örneğin, saldırgan bir kişi diğerleri tarafından daha sağlam ve güçlü görüldüğüne inanırsa bu kişinin saldırgan davranışı pekişmiş olur. Ayrıca saldırgan davranıştan sonra diğerleri tarafından kabul görmek ya da diğerlerinin hayranlığını kazanmak yine bu davranışı pekiştirmektedir (Baron ve Richardson, 1994). Reaktif ve proaktif saldırganlık yapılan araştırmalarda sıklıkla birbiriyle ilişkili gibi görünse de sonuç olarak saldırganlığın iki ayrı boyutudur.

Reaktif ve proaktif saldırganlık sosyal bilgi işleme sürecinin farklı aşamalarındaki eksikliklerden kaynaklanır. Reaktif saldırganlıkta sosyal ipuçlarının yorumlanması aşamasında bilişsel çarpıtmalar yapılırken, proaktif saldırganlıkta tepkiye karar verme aşamasında hata yapılır (Dodge ve Coie, 1987). Reaktif saldırganlıkta genellikle diğerlerinin davranışlarına yapılan düşmanca atıflar söz konusu iken, proaktif saldırganlıkta düşmanca niyete yüklemeye yapma yanlılığı çok fazla gözlenmez. Dodge ve Coie (1987) reaktif saldırgan erkek ilköğretim öğrencilerinin akranlarının davranışlarına

gereğinden fazla düşmanca anlam yüklediklerini, proaktif saldırgan erkek öğrencilerin ise böyle bir bilişsel hata yapmadıklarını bulmuşlardır.

Çoğu araştırmacı tarafından (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Dodge ve Coie, 1987) saldırganlıkla ilgili reaktif ve proaktif saldırganlık ayrımı yapılmasına rağmen, bu durum bazı araştırmacılar için yine de tartışmalı bir konudur. Bandura (1973), reaktif ve proaktif saldırganlıkta amaçların farklılaşmasına rağmen, ikisinde de spesifik bir amacın olduğunu ve bu yüzden bu iki türün de proaktif saldırganlık olarak adlandırılabilirliğini belirtmiştir. Reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda bu iki tür saldırganlık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (örn. Crick and Dodge, 1996; Dodge and Coie, 1987; Hubbard ve arkadaşları, 2002). Diğer bir deyişle, reaktif ve proaktif saldırganlık bir ergende birlikte bulunabilir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki; reaktif ve proaktif saldırganlık birbiriyle pozitif yönde ilişkili olsa da reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinden birisinin diğerinden daha yüksek olduğu ergenleri görmek de mümkündür.

I.1.4. Ergenlikte Saldırganlık

İlkokul öğrencilerinin saldırganlıkla ilgili düşünceleri ergenlik dönemine geldikleri zaman aynı kalmamaktadır. Yaşları ilerledikçe deneyimleriyle birlikte saldırgan davranışa ilişkin bilişsel yapılanmaları da değişmektedir. Sekiz yaşından sonra saldırgan davranışın etkili olduğu ile ilgili düşünce gelişmektedir (Huesmann ve Guerra, 1997). Lochman ve Dodge (1994) tarafından yapılan bir araştırma bulgusuna göre, ergenlik dönemindeki erkek öğrenciler saldırganlığın etkili bir problem çözme aracı olduğuna ergenlik öncesi dönemdeki erkek öğrencilere göre daha çok inanmaktadır. Ayrıca Lansford ve arkadaşları (2006) da ilkokul 3.sınıfa giden öğrencilerin sosyal bilgi işleme süreçlerindeki problemlerin bu öğrencilerin 11. sınıftaki saldırgan davranışlarını yormadaz

iken, 8. sınıfa giden öğrencilerin sosyal bilgi işleme süreçlerindeki problemlerin öğrencilerin 11. sınıftaki saldırgan davranışlarını yordadığını bulmuştur.

Ergenlikte saldırgan davranışlarda cinsiyete bağlı farklılıklar olup olmadığı sorusuna yanıt arayan araştırmalar, ergenlik dönemindeki erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ergenlik dönemindeki kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Coie ve Dodge, 1997; Lansford ve arkadaşları, 2006; Tuzgöl, 1998; Kaplan, 2012). Kız ve erkek ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerini karşılaştıran bir çalışmada (Calvete, Orue, ve Gámez-Guadix, 2012) da, erkek ergenlerin kız ergenlere oranla daha çok reaktif ve daha çok proaktif saldırgan davranışlar sergiledikleri bulunmuştur (Aydın ve Akgün, baskıda). Çocuk ve ergenlerde saldırganlık ile ilişkili bulunan değişkenlerden birisi de empatidir.

I.2. Empati

Almanca'daki 'einfühlung' ve eski Yunanca'daki 'empathia' terimlerinden gelen empati bir insanın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır. Basit gibi görünen bu tanımın ötesinde pek çok kuramsal öge bulunmaktadır (Dökmen, 2008). Rogers'a (1983) göre empati bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Rogers, 1983; çev. Akkoyun).

Marcus (2007), empatiyi diğer kişilerin bakış açısını anlama yeteneği, diğer kişilere karşı merhamet duygusu hissetme ve diğerlerinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde cevap verme olarak tanımlarken; Eisenberg ve Strayer (1987), kişinin diğerinin içinde bulunduğunu algıladığı duyguyu o kişiyle paylaşması olarak tanımlamıştır. Bu dolaylı duygusal tepki, diğerinin duygusal durumunu gösteren yüz ifadesi gibi ipuçlarının

algılanmasıyla diğzerinin içinde bulunduğu durum hakkında bir anlam çıkarma neticesinde meydana gelmektedir. Böylece empati, diğzerinin duygusal durumundan yola çıkarak verilen ve diğzerinin duygusal durumu ile uyumlu tepki olarak tanımlanabilir (Eisenberg ve Strayer, 1987).

Dökmen'e (2008) göre, bir insanın karşısındaki kişi ile empati kurabilmesi için gerekli olan üç öge vardır. İlk olarak, empati kuracak kişi kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Her insan dünyaya kendine özgü bakış açısıyla bakar. Bir insanı anlamak için olaylara onun bakış açısıyla bakmak ve olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmak gerekir. Bir kişi karşısındaki kişinin rolüne girerek empati kurduğunda, o kişinin rolünde kısa süreli kalmalı, daha sonra bu rolden çıkarak kendi yerine geçebilmelidir. Aksi halde empati kurmuş sayılmaz; karşısındaki kişi ile özdeşim kurmuş ya da karşısındaki kişiye karşı sempati duymuş olur. İkinci olarak, empati kurmuş sayılmak için karşısındaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlamak gereklidir. Son olarak, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşısındaki kişiye iletilmesi gerekir. Kişi karşısındakinin duygu ve düşüncelerini tam olarak anlasa bile, anladığını ona ifade etmezse empati kurma süreci tamamlanmış sayılmaz.

Marshall ve arkadaşlarının (1995) empati modeline göre ise empati süreci birbirini izleyen adımların tamamlanmasıyla gerçekleşmektedir. Bu sürecin birinci adımı diğzerinin içinde bulunduğu duygusal durumun farkında olmaktır. İkinci adım ise, gözlemcinin diğzer kişinin perspektifinden olaya bakmasına yardımcı olan, diğzerinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu gözlemlediği aşamadır. Üçüncü adımda, duygusal farkındalık ve diğzerinin perspektifini alma, gözlemcinin duruma uygun duygusal tepki vermesine yardımcı olmaktadır. Son adımda ise gözlemci, diğzerinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu kolaylaştıracak bir davranışta bulunur. Bu adımların birinde bir aksama olduğu

zaman empati süreci düzgün ilerlemez. Örneğin, ilk aşamada gözlemci diğerrinin durumuna karşı ihmalkar ya da duyarsız olursa empatik süreç başlamaz. İkinci aşamada gözlemci zayıf perspektif alma yeteneğine sahipse, diğerr kişinin neden sıkıntılı bir durumda olduğunu anlamaz ve bu da empatik süreci olumsuz yönde etkiler. Üçüncü aşamada ise gözlemci diğerrinin sıkıntılı durumunu anlasa bile bu duruma karşı ilgisiz olursa, gözlemcide diğerrinin sıkıntısını hafifletme ihtiyacı ya da arzusu olmayacaktır.

I.2.1. Empatinin Sempatiden Farklılığı

Eski Yunancadaki ‘sympatheia’ teriminden İngilizceye ‘sympathy’ olarak aktarılan terimin kelime anlamı “birisiyle birlikte acı çekmektir.” Bir insana sempati duymak demek, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Diğerr bir deyişle, bir kişiye karşı sempati duyuluyorsa eğer, onunla birlikte acı çekmek ya da onunla birlikte sevinmek gerekir. Bir kişiyle empati kuruluyorsa eğer, o kişinin duygu ve düşüncelerini anlamak esastır. Fakat, kişinin kendini sempati duyulan kişinin yerine koyması ve onu anlaması şart değildir. Sempatide ‘yandaş’ olmak esas olandır. Kısacası empatide karşıdaki kişiyi anlamak, sempatide ise karşıdaki kişiye hak vermek vardır (Dökmen, 2008). Sempati empatinin olası bir sonucu olarak düşünülebilir. Empati ile ilgili bakış açılarından biri, diğerrine sıkıntı veren durumun farkında olma ile başlayan empatik sürecin empati ve sempatinin ikisini de kapsadığı yönündedir. Eğer bu süreç başarılı ilerlerse, şefkatli bir tepki diğerrinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu kolaylaştıracaktır (Marshall, Hudson, Jones ve Fernandez, 1995).

I.2.2. Empatinin Gelişimi

Gelişimsel perspektiften bakıldığı zaman, empati yeteneği bebeklikten ileri çocukluk dönemine doğru devam eden dört evreden oluşmaktadır (Hoffman, 1987). Birinci

evrede, bebekler ben ve öteki ayrımını henüz yapamadıklarından başkalarının sıkıntılı durumuna kendi sıkıntılı durumlarıymış gibi tepki verirler. Bu evre bir yaştan sonuna kadar sürmektedir. Empatinin gelişimindeki ikinci evrede yani 18. ay civarında, bebek diğerlerinin fiziksel varlıklarını kendinden ayırmaya başlar. Bu aşamadaki çocuk diğerinin içsel durumunu tam olarak anlamaz. Bu yüzden diğerlerinin sıkıntılı durumuna muhtemelen daha önce diğerlerinin kendisini sakinleştirmek için kullandığı davranışlarla tepki verir. Karışık gibi görünen bu aşamada çocuk tamamen bencil değildir, aksine yavaş yavaş diğerlerinin durumuna uygun empatik tepkiler vermek için adımlar atmaya başlar. Empatinin gelişiminde Hoffman'ın sunduğu üçüncü evre, 2-3 yaş civarında başlar. Bu evrede çocuk diğerlerinin içinde bulunduğu duygusal durumu anlamaya ve diğerlerinin hissettiklerinin kendi hissettiklerinden farklı olduğunun farkına varmaya başlar. Aslında bu evredeki çocuk diğerinin içinde bulunduğu duygusal durumla alakalı ipuçlarına sahip olur. Bu aşamadaki çocuklar yeterli bilgi verildikten sonra yanlarında olmayan kişilerin bile içinde buldukları duygusal durumu anlayabilirler. Son evre ileri çocukluk dönemine denk gelir. Bu evrede çocuk kendinin ve diğerlerinin farklı kimlikleri ve farklı öyküleri olduğunu, diğer insanların yalnızca anlık durumlarda değil daha uzun süreli yaşam deneyimlerinde de mutluluk ve üzüntü hissettiğinin farkına varır. Sonuç olarak çocuk diğerlerinin anlık rahatsızlıklarına empatik tepkiler vermeye devam ederken, diğerinin yaşadığı sıkıntının geçici değil nispeten daha uzun süreli olabileceğini de fark etmeye başlar ve daha güçlü empatik tepkiler verir.

I.2.3. Bilişsel ve Duygusal Empati

Empati kurmak için karşıdaki kişinin yalnızca duygularını ya da yalnızca düşüncelerini anlamış olmak yeterli değildir. Burada empatinin iki bileşeninden söz edilebilir: bilişsel bileşen ve duygusal bileşen. Bazı araştırmacılar empatinin ağırlıklı

olarak bilişsel bileşenlerini vurgularken, bazıları duygusal bileşenlerini vurgulamaktadır. Davis (1980) ve Hoffman (1987) gibi araştırmacılar ise, empati kavramının çok boyutlu olduğunu dile getirmişlerdir. Hoffman (1987) çok boyutlu yaklaşımı desteklemiş ve empatinin bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyutu olduğunu belirtmiştir.

Bilişsel Empati: Bilişsel açıdan empati diğerinin düşünce, his ve niyetini anlamayı ve farkına varmayı içermektedir (Davis, 1980). Diğerinin bakış açısını edinme ve diğerinin düşüncesini, niyetini ve inanışını temsil etme yeteneği olarak tanımlanan bilişsel empati, karşıdaki kişinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamayı sağlayan bilişsel nitelikli bir etkinliktir (bilişsel rol alma/bilişsel perspektif alma). Ayrıca bilişsel empati, gözlemcinin diğerinin duygularını anlama ve ifade etmesine imkan sağlamaktadır (Pouw, Rieffe, Oosterveld, Huskens ve Stockmann, 2013). Bilişsel empatiyi duygusal empatiden ayıran nokta, bilişsel empatinin bilişsel sürece odaklanması ve diğerinin duygularına verilen duygusal tepkileri göz ardı etmesidir.

Empati kurmada bilişin rolü empatinin tanımıyla doğrudan ilişkilidir. Bilişsel süreçlerin empatiye katkısı çoktur. Bu bilişsel sürecin karmaşıklığı kişiden kişiye değişse de, bireyin kişiliğine ve içinde bulunduğu koşullara göre de farklılaşabilmektedir. En temel düzeyde kişi kendi ve diğerleri arasında ayırım yapabilme yeteneğine sahip olmalıdır. Bununla bağlantılı olarak da kendi duyguları ve diğerlerinin duyguları arasındaki farkı ayırt edebilmelidir (Hoffman, 1987).

Duygusal Empati: Duygusal empati diğerinin sıkıntılı durumuna verilen duygusal bir tepkidir (Eisenberg ve Miller, 1987). Bu durum, kişinin hissettiklerinin karşısındakinin hissettikleriyle birebir aynı olmasını gerektirmemektedir; fakat, kişinin duyguları karşı durumdaki kişinin duygularıyla aynı çizgide olmalıdır (Hoffman, 1987). Diğer bir deyişle, bu durum diğer kişiyle benzer duyguları deneyimlemeyi içermektedir.

Duygusal empatinin yaşamın ikinci yılından itibaren, çocuğun kendi ve diğerleri duygusunu geliştirmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıktığı varsayılır (Decety ve Svetlova, 2012).

Duygusal empati iki şekilde gerçekleşir: kişisel sıkıntı ve empatik endişe (Davis, 1980). Kişisel sıkıntı, diğer kişinin sıkıntılı durumunun bir sonucu olarak negatif duyguları deneyimlemek olarak tanımlanırken, empatik endişe genellikle diğer kişi için deneyimlenen endişe hissi olarak tanımlanır.

Empatik beceri konusunda cinsiyetler arası farkı inceleyen araştırmalar genel olarak kızların empatik eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir (örn. Mayberry ve Espelage, 2007; Albiero, Matricardi, Speltri ve Toso, 2008). Örneğin, Olweus ve Endresen (1998) tarafından, 13-16 yaş aralığındaki ergenlerle yapılan boylamsal bir çalışma kız ve erkek ergenlerin empati düzeylerinde sistematik gelişimsel değişikliklerin olduğunu ortaya koymuştur. Bu dört yıllık periyotda kız ergenlerin empatik eğilimleri artarken, erkek ergenlerin empatik eğilimlerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca, sekizinci ve dokuzuncu sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri en yüksek olan % 5'inin %97'sinin kız, empatik eğilimi en düşük olan %5'inin ise %95'inin erkek olduğu gözlenmiştir.

Empati konusunda kız ve erkekler arasındaki bu farklılık ve değişimin sebebinin benimsenmiş rollerle alakalı olduğu düşünülmektedir. Erkekler için sertlik ve itibar ile birlikte rekabetçi olma çok benimsenirken, kızların benimsediği roller daha çok duygusal destek ve manevi ilgiyle alakalıdır. Erkekler için duygusal sıkıntı içerisinde olmak empati ile pozitif yönlü ilişkiliyken, kızlar için duygusal sıkıntı durumuyla empati arasında bir ilişki yoktur (Marcus, 2007).

1.2.4. Empati ve Saldırganlık

Empatinin davranışlar üzerinde etkisi olduğu birçok araştırmacı tarafından ortaya koyulmuştur (Mayberry ve Espelage, 2007; Miller ve Eisenberg, 1988; Kaukiainen ve arkadaşları, 1999). Ergenlerle yapılan birçok araştırma, empatinin olumlu sosyal davranışları arttırdığını, saldırgan davranışları ise azalttığını göstermektedir (Gini, Albiero, Benelli ve Altoe, 2007; Eisenberg ve Strayer, 1987; Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009).

Yüksek düzeyde empatik kişiler olumlu sosyal gelişim gösterirler (Albiero ve arkadaşları, 2008; Gini ve arkadaşları, 2007). Düşük düzeyde empatik kişiler ise, diğerlerinin problemlerine karşı duyarsız oldukları için muhtemelen saldırganlık ve şiddet içeren davranışlar sergilerler. Bununla birlikte düşük düzeyde empatik kişiler diğerlerinin davranışlarının nedenlerini anlama konusunda başarısızdır ve kişilerarası anlaşmazlık durumunda etkili ve şiddet içermeyen başa çıkma yöntemleri geliştiremezler (Marcus, 2007).

Gini ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan bir araştırmada ergenlerin empati eğilimleri ile akranlarına yardım etme gibi pro-sosyal davranış eğilimleri ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, empati eğilimi yüksek ergenlerin pro-sosyal davranış eğilimlerinin de yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, empatinin sadece erkek ergenlerde saldırgan davranışı azalttığı gözlenmiştir.

Mayberry ve Espelage (2007) tarafından ergenlerle yapılan başka bir çalışmada ise öğrenciler saldırganlık eğilimlerine göre reaktif saldırgan, proaktif saldırgan, reaktif-proaktif saldırgan ve saldırgan olmayan olarak dört gruba ayrılmıştır. Araştırmanın sonucunda saldırgan olmayan gruptaki ergenlerin hem bilişsel hem de duygusal empati düzeyleri reaktif saldırgan, proaktif saldırgan, reaktif-proaktif saldırgan gruptaki ergenlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, saldırgan olmayan gruptaki ergenlerin sosyal yetkinlik eğilimleri de diğer üç gruptaki ergenlere oranla daha yüksek bulunurken,

saldırganlık sonucu ödül elde edeceklerine dair inançları daha düşük bulunmuştur. Bu bulgularla tutarlı bir şekilde, Pouw ve arkadaşları da (2013), 9-15 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerle yaptıkları araştırmada, reaktif saldırganlık ve duygusal empati arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuştur. Yani yüksek düzeyde reaktif saldırganlık düşük duygusal empati ile ilişkilidir.

Proaktif saldırganlık da reaktif saldırganlık gibi ergenlerdeki düşük duygusal empati düzeyiyle ilişkilidir (Lovett ve Sheffield, 2007; Pouw ve arkadaşları, 2013). Fakat proaktif saldırganlıkla bilişsel empati arasındaki ilişki çok açık değildir. Proaktif saldırganlık ile bilişsel empati arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (örn. Mayberry ve Espelage, 2007). Ancak, bazı araştırmacılar proaktif saldırganlığın düşük değil yüksek bilişsel empati ile ilişkili olduğunu görüşündedirler. Örneğin, Sutton, Smith ve Swettenham (1999) zorbalara sanıldığı gibi sosyal becerileri ve anlayışları kısıtlı insanlar değil aksine soğukkanlı bir biçimde kurnazca ve dolaylı yolları kullanarak çevreyi manipüle etme ve çeteleri yönetme konusunda uzman olduklarını vurgulamaktadırlar.

Özetle, ergenlerde yüksek empati eğilimi prososyal davranışla doğrudan ilgilidir ve empati eksikliği saldırgan davranışa meyilli olmaya neden olmaktadır (Marshall, 2011; Gini ve arkadaşları, 2007; Mayberry ve Espelage, 2007; Jolliffe ve Farrington, 2006). Ancak reaktif ve proaktif saldırganlığın bilişsel ve duygusal empati ile ilişkisi yeterince çalışılmadığından bu çalışmada bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

1.3. Çocuk Yetiştirme Stilleri

Çocuk yetiştirme stilleri, ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum, inanç, davranış ve beklentileridir (Darling ve Steinberg, 1993). Her ailenin dinamiği farklıdır

dolayısıyla her çocuğun yetiştiği aile ortamı da farklılık gösterir. Bazı anne babalar çocuklarına karşı aşırı ilgili davranırken, bazıları da aşırı denetimci ya da aşırı kontrolcü davranabilmektedir. Anne babaların çocuklarına karşı sergiledikleri davranışlar her aile yapısında farklı etkilere yol açar (Darling ve Steinberg, 1993). Her çocuk ebeveyninin kendisine karşı sergilediği bu tutumları anlamlandırır. Bazıları anne ve babasını ilgisiz ya da tam tersi aşırı ilgili olarak nitelendirirken, bazıları çok fazla kontrolcü ve denetimci olarak nitelendirebilir.

Ebeveyn stilleri ile ilgili literatürde ebeveyn kontrolü ile kastedilen ebeveynin çocuk üzerindeki güç ve otoritesidir (Barber, 1996). Bu güç ve otorite özellikle ergenlik döneminde ergen ve anne babası arasında sık sık çatışmalara sebep olur. Doyurucu ve sağlıklı bir kişilik gelişimi için ebeveynin çocuk üzerindeki güç ve otoritesinin çocuğun bağımsızlığını ve özerkliğini engellemeyecek şekilde olması gerekir. Yani anne babalar hem çocuklarının bir birey olduğunu hem de kendilerine karşı sorumlulukları olduğunu göz önünde bulundurmalıdır (Steinberg ve Silk, 2002). Araştırmalar yüksek ebeveyn kontrolünün çocuklar ve ergenler üzerinde olumsuz etkilere yol açtığını göstermektedir. Örneğin, Wei ve Kendall (2014), tarafından 7-14 yaş grubundaki çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada ebeveyn kontrolünü yüksek algılayan çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerinin de yüksek olduğu bulunmuştur.

Anne ve babaların çocuklarına karşı ilgi, destek ve sevgisi de çocuk için çok önemlidir. Steinberg (2001), ergenlik öncesi dönemde anne ve babasıyla sıcak ve samimi bir ilişkiye sahip olan çocuğun, ergenlik dönemi boyunca da bu yakın ilişkisini koruduğunu belirtmiştir. Flouri ve Buchanan da (2002) paralel olarak çocuklukta ebeveyn çocuk ilişkisinin yakınlığının ergenlikteki ebeveyn çocuk ilişkisinin yakınlığının yordayıcısı olduğunu bulmuştur. Ebeveyn çocuk ilişkisi ergenin davranışlarını

şekillendirmesi için çok önemlidir. Çocuklarına karşı kabul edici, sevgi dolu ve destekleyici davranışlar sergileyen anne ve babaların çocukları üzerindeki etkililiği bu tür davranışlar sergilemeyen anne ve babalara göre daha fazladır (Steinberg ve Silk, 2002).

Anne babasının kabul ve ilgisini yüksek algılayan çocuk ve ergenlerde kaygı, depresyon ve dışayönelim bozukluklarının düşük olduğu bulunmuştur (Wei ve Kendall, 2014). Olweus (1980) annesi tarafından az sevgi ve ilgi görmüş, daha çok özgür bırakılmış çocukların ergenlik döneminde saldırgan davranış geliştirmelerinin muhtemel olduğunu belirtmiştir. Bir araştırmada da (Buschgens ve arkadaşları, 2010), anne ve babasından düşük düzeyde ilgi, sevgi ve destek gördüğünü belirten çocukların saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Çocuk yetiştirme stilleri literatürü incelendiği zaman araştırmacılar tarafından çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin, ebeveynlerin davranışlarını ve ebeveynlik rollerini şekillendiren şeyin ebeveynlerin değer ve inanışları olduğunu vurgulayan Baumrind (1972) çocuk yetiştirme stillerini otoriter (authoritarian), açıklayıcı/otoriter (authoritative) ve izin verici (permissive) olmak üzere üç kategoride toplamıştır.

Maccoby ve Martin (1983) ise çocuk yetiştirme stillerini belirleyen iki temel boyut olarak “duyarlılık” ve “talepkarlık” boyutlarını önermişlerdir. Duyarlılık boyutu anne babanın gösterdiği kabul, ilgi ve sevgiyi, talepkarlık boyutu ise anne ve babanın gösterdiği sıkı denetim ve kontrolü içermektedir. Çocuğun ebeveyninden algıladığı kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutlarının yüksek ya da düşük olmasına bağlı olarak açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan ve otoriter olmak üzere dört farklı çocuk yetiştirme stili ortaya çıkmaktadır. Hem kabul/ilgi hem de sıkı denetim/kontrol düzeyi yüksek ebeveyn “açıklayıcı/otoriter”, hem kabul/ilgi hem de sıkı denetim/kontrol

düzeyi düşük ebeveyn “izin verici/ihmalkar”, kabul/ilgi düzeyi yüksek sıkı denetim/kontrol düzeyi düşük ebeveyn “izin verici/şımartan”, kabul/ilgi düzeyi düşük sıkı denetim/kontrol düzeyi yüksek ebeveyn ise “otoriter” ebeveyn stiline sahip ebeveyndir. Bu çalışmada da alanda kabul görmüş ve pek çok araştırmada temel alınmış olan Maccoby ve Martin’in (1983) önerdiği sınıflama kullanılmıştır.

Ülkemizde de Sümer ve Güngör (1999) Maccoby ve Martin’in (1983) önerdiği sınıflandırmayı kullanarak bu dört farklı ebeveyn stilini belirleyebilmek amacı ile Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeğini geliştirmişlerdir. Sümer ve Güngör (1999) tarafından bu ölçek kullanılarak yapılan çalışmada, anne ve babasını izin verici/şımartan olarak algılayan öğrencilerin öz saygı düzeyleri anne ve babasını otoriter ve izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlere kıyasla yüksek, kaygı düzeyleri ise düşük bulunmuştur. Aynı ölçek kullanılarak yapılan başka bir çalışmada (Özdemir, 2010), anne ve babasını otoriter olarak algılayan ergenlerin ilişkisel benlik kurgusu düzeyleri anne ve babasını izin verici/şımartan olarak algılayan ergenlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.

Otoriter Ebeveyn

Otoriter ebeveyn stiline anne babaların çocukları üzerindeki sıkı denetim ve kontrol düzeyleri yüksek, kabul ve sevgi düzeyleri ise düşüktür. Bu gruptaki anne babalar çocuklarına katı sınırlar koyar, değişimi çok az kabul eder ve çocuk anne babanın isteğine uygun şekilde davrandığında ona sevgi gösterirler (Baumrind, 1967; akt. Darling ve Steinberg, 1993).

Maccoby ve Martin’e (1993) göre, çocuğun gelişim düzeyi ve ihtiyaçları göz önüne alındığı zaman otoriter ebeveyn stiline anne babaların talepkarlık düzeyleri yüksekken, çocuklarına karşı duyarlılık düzeyleri ise düşüktür. Çocuklarından mutlak boyun eğme bekleyip bunu da bir erdem olarak kabul eden bu stildeki anne babalar, istek

ve emirlerinin tartışılmadan yerine getirilmesini isterler aksi halde cezaya başvururlar (Steinberg, 1999). Otoriter ebeveynlik genel olarak ergenin sosyal olarak yetersiz davranışları ile ilişkilendirilmektedir. Diğer bir deyişle bu stildeki ebeveyne sahip olan ergenler zayıf iletişim becerilerine sahiptir ve eyleme geçmede başarısızdırlar (Santrock, 2012; akt. Sağkal, 2012).

Açıklayıcı/Otoriter Ebeveyn

Baumrind'e (2005) göre, açıklayıcı/otoriter ebeveyn stilinin hakim olduğu ailelerde orta düzeyde ebeveyn kontrolü ile birlikte yüksek düzeyde kabul ve sevgi görülür. Diğer bir deyişle bu gruptaki anne babalar, çocuklarını bağımsız olmaya teşvik ederken aynı zamanda onların eylemlerini sınırlar ve kontrol koyarlar. ocuğuna içten bir ilgi ve sevgi duyan bu ebeveynler sevgilerini çocuklarına koşulsuz olarak gösterirler. Ebeveynin ergene karşı sıcak, destekleyici ve besleyici olduğu bu ebeveyn tarzındaki anne babalar ergenle fikir alışverişinde bulunurlar (Steinberg, 1999).

Açıklayıcı otoriter ebeveyn stilindeki anne ve babaların çocuklarına karşı duyarlılıkları ve çocuklarından talepleri çocuğun gelişim düzeyi ve ihtiyaçlarıyla uyumludur (Maccoby ve Martin, 1983). Bir insan olarak çocuğa saygı duyarlar, görüşlerine önem verirler ve fikirlerini paylaşmasına olanak tanırırlar. Aynı zamanda bu tür ebeveynlerin çocukları sosyal olarak yeterli davranışlar ortaya koyarlar ve kendilerine güvenirler.

Açıklayıcı otoriter ebeveyn, çocuğuna davranışlarının nedeni hakkında bilgi verir ve kuralların sebebini çocuğuyla paylaşır. Bu tip anne babalar hem çocuğun özerk bir birey olmasına hem de disiplinli olmasına önem verirler. Yani aradaki dengeyi iyi sağlarlar. Bir yetişkin olarak kendi özel doğrularını ve haklarını bilirler, fakat aynı zamanda çocuklarının bireysel ilgi ve ihtiyaçlarının da farkındadırlar. Bu anne babalar

çocuğun mevcut niteliklerine önem verir aynı zamanda gelecekteki davranışları için standartlarını yani sınırlarını belirlerler. Ayrıca kendilerini yanılmaz ve her şeyin doğrusunu bilen kişiler olarak görmezler (Baumrind, 1968; aktaran, Darling ve Steinberg, 1993).

İzin Verici/İhmalkar Ebeveyn

İzin verici/ihmkar ebeveyn stili ise açıklayıcı/otoriter ebeveyn stiline tam tersidir. Bu gruptaki anne babaların hem talepkarlık düzeyleri hem de duyarlılık düzeyleri düşüktür (Maccoby ve Martin, 1983). Diğer bir deyişle çocuklarından çok az şey talep ederler ve çocuklarının ihtiyaçlarına karşı çok az duyarlıdırlar. İzin verici/ihmkar sınıflamasına giren ebeveynler çocuklarının yaşantısına katılım göstermezler. Bu tip ebeveynlerde hem kabul ve ilgi hem de sıkı denetim ve kontrol yeterli düzeyde değildir (Steinberg ve arkadaşları, 1994). Başka bir deyişle çocuklarına karşı yeterince ilgi ve sevgi göstermezken, kontrol ve denetimleri ya hiç yoktur ya da çok azdır.

İzin verici/ihmkar ebeveynlik ergenlerin sosyal olarak yeterli olmayan davranışlarıyla ilişkilidir. Bu tarz anne babaya sahip olan çocuklar, anne babalarının hayatlarındaki diğer unsurların kendilerinden daha önemli olduğuna ilişkin bir algı geliştirirler (Santrock, 2012; akt. Sağkal, 2012).

İzin Verici/Şımartan Ebeveyn

İzin verici/şımartan ebeveyn stili otoriter çocuk yetiştirme stiline tam karşıtıdır. Bu stildeki anne ve babalar çocuklarına çok yüksek düzeyde kabul ve ilgi gösterirler, fakat anne babaların çocuklarından beklentileri ya da çocukları üzerindeki kontrolleri düşüktür (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts ve Dornbusch, 1994). Diğer bir deyişle bu anne babaların çocuklarından talepleri az, çocuklarına karşı duyarlılıkları ise çok yüksektir.

İzin verici/şımartan ebeveynler çocuklarına istediklerini yapmalarına izin verirler ve bunun sonucunda ergenler hiçbir zaman kendi davranışlarını kontrol etmeyi öğrenemezler. Bazı anne babalar, çocuklarını bilerek bu tarzda yetiştirirler. Çünkü bu anne babalar yanılığa düşerek sınırlı bir kısıtlama ile sıcak bir katılımın birleşiminin, yaratıcı ve kendine güvenen bir ergen ortaya çıkaracağına inanmaktadırlar. Fakat izin verici/şımartan ebeveynlik, ergenlerin sosyal yetersizlikleri, özellikle de kendini kontrol eksikliği ile ilişkilendirilmektedir (Santrock, 2012; akt. Sağkal, 2012).

I.3.1. Çocuk Yetiştirme Stillerinin Ergenler Üzerindeki Etkileri

Darling ve Steinberg'in (1993) modeline göre ebeveyn stilleri çocuğun gelişimini etkiler. Örneğin, velilerin okula katılımının ergenin akademik başarısı üzerindeki olumlu etkisi açıklayıcı/otoriter anne babalarda açıklayıcı/otoriter olmayan anne babalara göre daha fazladır (Steinberg, Lamborn, Dornbusch ve Darling, 1992). Açıklayıcı/otoriter ebeveynler okulla ilgili konularda diğer tarzdaki ebeveynlere kıyasla çocuklarıyla daha etkili bir iletişim kurmaktadırlar. Açıklayıcı/otoriter ebeveynler açıklama yaparak, konuyu tartışarak, ergenin bakış açısını belirmesine ve karar vermesine yardımcı olarak ergenin daha sağlıklı kararlar almasına katkıda bulunurlar. Fakat otoriter ebeveynler çocuklarına açıklama yapmazlar, bu da ergenin ebeveynin öğütlerine karşı direnç göstermesine sebep olabilir ve ebeveynin etkililiğini zayıflatabilir. Ayrıca açıklayıcı/otoriter anne babaların duygusal destekleri ve standartları daha iyidir. Bunun yanında bu tarz anne babaların amaçları ve çocuklarına yardım etmek isterken kullandıkları yöntemler de diğerlerinden farklıdır. Örneğin; hemen hemen tüm anne babalar çocuklarının akademik olarak çok başarılı olmasını ister. Fakat otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan ve izin verici/ihmalkar anne babalar akademik başarıya ya da sosyal başarıya hangi sırada önem verdikleri konusunda birbirinden

farklılaşmaktadır. Örneğin, açıklayıcı/otoriter anne babalar otoriter anne babalar gibi çocuklarına sürekli akademik olarak başarılı olmaları gerektiği konusunda baskı yapmazlar (Darling ve Steinberg, 1993).

Araştırmalar genellikle açıklayıcı/otoriter ebeveyn tarzının ergen gelişimiyle olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Steinberg ve Silk, 2002). Hoeve ve arkadaşları (2011) tarafından ergenlerle yapılan bir çalışmada ebeveyn stilleri ile çocuğun suç işleme davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada ebeveyn stilleri otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar ve izin verici/şımartan olarak dört grupta sınıflandırılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, suç işleme davranışının en az bir açıklayıcı/otoriter ebeveynin olduğu ailelerde düşük, iki tane izin verici/ihmalkar ebeveynin olduğu ailelerde ise en yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ebeveynlerden birisi izin verici/ihmalkar ise, suç işleme davranışının düzeyinin diğer ebeveynin stiline bağlı olduğu gözlenmiştir.

Steinberg ve Silk'e (2002) göre, açıklayıcı/otoriter ebeveynliğin en etkili ebeveyn tarzı olmasının bazı sebepleri vardır. Bunlardan biri, açıklayıcı/otoriter ebeveynlerin kontrol ve özerklik arasında uygun bir denge kurmalarıdır. Açıklayıcı/otoriter ebeveynler çocuk ve ergenlerin gereksinim duydukları standartları, sınırları ve rehberliği sunarken aynı zamanda ergenlere özerkliklerini geliştirme fırsatı da verirler. Diğer bir sebep ise, açıklayıcı/otoriter ebeveynlerin ergenlerin fikir alış verişine katılımlarını sağlamaları ve ergenlerin kendi görüşlerini ifade etmelerine izin vermeleridir. Son olarak, açıklayıcı/otoriter ebeveynlerin gösterdiği sıcaklık ve ilgi, ergenin anne babasının fikirlerini daha çok dikkate almasını sağlamaktadır.

Aile sosyalleşme sürecinde çocuğun sahip olduğu ilk kaynaktır. Çocuk aile üyeleriyle özellikle de anne babasıyla iletişim kurarak, ergenlikte ve yetişkinlikte de diğer

insanlarla nasıl iletişim kuracağını öğrenir. Çocuğun saldırgan davranışına anne babanın verdiği cevap, çocuğun anne babasıyla ve akranlarıyla olan şimdiki ve gelecekteki ilişkisini etkilemektedir (Baron ve Richardson, 1994).

Gelişimsel psikopatoloji yaklaşımı da baskıcı ve olumsuz ebeveynliğin çocukların akran ve okul ortamında olumsuz deneyimler yaşamasına ve saldırganlık gibi anti sosyal davranışlar geliştirmesine yol açtığını belirtmektedir (Patterson, Forgatch ve DeGarmo, 2010). Johnson, Giordano, Manning ve Longmore (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, ergenlikte ebeveyn denetimi ve ebeveyn desteğinin, yetişkinlikte suç davranışına daha az karışma ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Olweus (1980) ebeveyn davranışlarının çocukların saldırgan davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Yaptığı araştırmalarda çocuk saldırganlığı ile ilgili 4 faktörün önemli olduğuna değinmiştir. Bunlar; a) annenin çocuğuna karşı reddedici, soğuk ve ilgisiz olması, b) annenin saldırgan davranışa izin vermesi, c) ebeveynlerin güç odaklı, yani kendilerinin daha güçlü olduğunu ortaya koyan disiplin teknikleri kullanması, d) çocuğun mizacıdır.

Ebeveyn desteği ile çocuğun sapkın davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, zayıf ebeveyn desteğinin ergenlik dönemindeki öğrencilerin normalden sapan arkadaşlara sahip olması ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (örn. Patterson ve Stouthamer-Loeber, 1984; Stoolmiller, 1994) Knutson ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan bir çalışmada da, yetersiz ebeveyn desteğine sahip olan ihmalkar anne ve babaların çocuklarının anti sosyal ve saldırgan davranış sergileme eğilimleri yüksek bulunmuştur.

Çocuğun saldırgan davranışına ailenin verdiği tepki de oldukça önemlidir. Bazı anne babalar çocuklarının saldırgan davranışına karışmamakta ve diledikleri gibi davranmalarına izin vermektedirler. Bazı anne babalar ise tam tersi bir biçimde

çocuklarının saldırgan davranışlarına sıklıkla müdahale etmekte ve ödül-ceza mekanizmalarını kullanmaktadır. Tüm bunlar, yani çocuk yetiştirme çevre ve stilleri saldırganlığın gelişiminde önemli bir faktördür. Ailenin çocuğun saldırgan davranışına verdiği tepki ve çocuğun saldırganlık eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, ebeveyn kontrolü ve cezanın türüne ve sıklığına odaklanmaktadır. Genel olarak, ebeveynler tarafından uygulanan ağır cezalar (Eron ve Huesmann, 1984; Olweus, 1980) ve çocuğun davranışlarının ebeveynleri tarafından kontrol edilmemesi ve yönlendirilmemesi (Loeber ve Dishion, 1983) yüksek düzeyde saldırganlık ile ilişkili bulunmuştur.

Özetle, saldırgan çocuklar daha çok çocuğu reddedici bir tutuma sahip, çocuğun gelişimine önem vermeyen, çocuğa sevgi ve sıcaklık göstermeyen, çocuğun saldırgan davranışına karşı ilgisiz ya da izin verici olan, çocuklarına güçlü olanın kendileri olduğunu göstermeye çalışan ve disiplin yöntemi olarak fiziksel ceza uygulamayı tercih eden ailelerden çıkmaktadır (Perry ve Bussey, 1984; akt. Baron ve Richarson, 1994).

I.3.2. Reaktif-Proaktif Saldırganlık ve Çocuk Yetiştirme Stilleri

Literatürde düşmanca bir sosyal çevrede bulunmak ve kötü muameleye maruz kalmak reaktif saldırganlıkla ilişkilendirilirken; saldırgan modellere maruz kalma ve saldırgan davranışların pekiştirilmesi proaktif saldırganlıkla ilişkilendirilmektedir (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Dodge ve Coie, 1987).

Pang ve arkadaşları (2013) tarafından Singapurda 13-14 yaş grubundan ergenlerle yapılan bir çalışmada, çocuklardan ebeveynlerini otoriteryan, izin verici ve demokratik ebeveyn tarzları açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Çocukların yaş, cinsiyet, okul türü ve etnik kökenleri kontrol edilerek yapılan varyans analizi sonuçları hem reaktif hem de proaktif saldırganlığı yüksek ergenlerin ebeveynlerini, saldırganlığı düşük ve yalnızca reaktif saldırganlığı yüksek ergenlere kıyasla daha izin verici olarak

algıladıklarını göstermiştir. Pang ve arkadaşları (2013), hoşgörülü ebeveyn ile proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışırken iki olasılıktan söz etmişlerdir. Birincisi, aşırı hoşgörülü ev çevresi düşük ebeveyn kontrolünü içerir ve bu da ergenlerin saldırgan tepkileri bir araç olarak özgürce kullanmasına, bunu yaptığı için de düşük oranda suçlanmasına ortam sağlayabilir. İkincisi ise, aşırı hoşgörülü çevre, düşük düzeyde ilginin eşlik ettiği ihmalkarlığı beraberinde getirebilir ki bu da çocukların sapkın akran gruplarına dahil olması ve olumsuz rol modellerle karşılaşmasına ortam sağlayabilir.

Ebeveyn stilleri ve reaktif proaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma bulguları farklılıklar göstermektedir. Bazı çalışmalarda reaktif saldırganlık aşırı kontrolcü, baskıcı ve otoriter aile yapısı ile bağlantılı bulunurken proaktif saldırganlık aşırı derecede destekleyici, çocuklarının davranışlarını izlemede başarısız, amaçları uğruna saldırgan davranışları tolere edebilen ebeveyn uygulamalarıyla bağlantılı bulunmuştur. Bazı çalışmalarda (örn. Pang ve arkadaşları, 2013) ise otoriter aile yapısının çocukların hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimlerini artırdığı gözlenmiştir.

I.4. Ebeveyn Şiddeti

Aile; çocuğun ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesi için gerekli olan bakımı, korumayı ve sevgi dolu ortamı sağlamakla yükümlü en küçük kurum olarak bilinir. Bazı anne ve babalar çocuklarının ihtiyacı olan bakım, koruma ve sevgiyi çocuklarına sağlamaya çalışırken şiddet içeren ebeveyn uygulamaları kullanırlar (Karakoç, 2009). Bağırarak, dövmek, tokat atmak gibi fiziksel ceza ve şiddet içeren ebeveyn uygulamaları literatürde sıklıkla sert ebeveynlik (harsh parenting) olarak adlandırılmaktadır (Simons, Whitbeck, Conger ve Chyi-In, 1991).

Aile içinde çocuğa yönelik şiddet çocuğun ebeveynleri tarafından kasıtlı olarak, fiziksel bozukluklar yaratabilecek tokat, yumruk, ısırma ya da bıçak, kemer veya

terlik gibi çeşitli aletlerle vurma gibi değişik düzeylerde saldırılara uğramasıdır (Bilge, 2009). Aile içinde çocuğa uygulanan şiddet kapsamında fiziksel şiddet (dayak), duygusal şiddet (ihmal, aşağılama, önemsememe), ekonomik şiddet (çocuğun çalıştırılması) ve cinsel şiddet (ensest, taciz) gibi şiddet türleri sayılabilir (Bilge, 2009).

Çocuğa yönelik şiddet ve cezalandırmanın kabul edilebilirliği toplumların sahip olduğu değerler, tutumlar ve algılara göre değişmektedir (Gracia ve Herrero, 2008). Türk aile yapısı ve çocuk yetiştirme yöntemleri içinde anne babalar tarafından kullanılan fiziksel ceza bir disiplin yöntemi olarak yer alır ve bu yüzden toplumumuzda çocuğa yönelik şiddete çok sık rastlanır (Ayan, 2007; Ergür, 2009). Başbakanlık Aile Çalışmaları Kurumu tarafından 1995 yılında yayınlanan bir rapora göre ülkemizdeki çocukların %46'sı ailelerinden fiziksel şiddet görmektedir. Ayan (2007) tarafından yapılan başka araştırmanın bulgularına göre ise, çocukların %54'ünün annesi tarafından, %46'sının ise babası tarafından fiziksel şiddet gördüğü bulunmuştur.

En çok maruz kalınan şiddet türü fiziksel şiddet yani dayaktır (Deveci, Karadağ ve Yılmaz, 2008). Çocuğu olan annelerle yapılmış bir araştırmada (Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan, 2002) annelerin %87'si çocuğuna karşı en az bir kez şiddet uyguladığını ve çocuklarına karşı en sık uyguladıkları fiziksel şiddet yönteminin dövme ve tokat atma olduğunu belirtmişlerdir.

Çocuklar toplumda zaman zaman bir hükmetme nesnesi olarak algılanmaktadır. Bu algıdan dolayı da anne ve babaları tarafından kolaylıkla fiziksel ceza ya da dayak gibi kötü davranışlara maruz bırakılmaktadır (Ergür, 2009). Çocuğa yönelik fiziksel şiddet her tür sosyokültürel ve sosyoekonomik çevrede bir ceza yöntemi olarak kullanılabilirlikle birlikte düşük sosyoekonomik düzeye ve düşük eğitim seviyesine sahip ailelerde daha sık görülmektedir (Polat ve arkadaşları; akt. Sayan, 2007).

Çocuk her durumda uğradığı şiddetten olumsuz yaralar almaktadır. Çünkü çocuk hala kişiliğini oluşturma ve toplumla uyumlu olmayı öğrenme sürecinde yer almaktadır. Bu öğrenme sürecinde çocuk şiddetin doğallığını içselleştirmektedir. Bu nedenle şiddet davranışını öğrenen genç kuşaklar yetişmektedir (Ergür, 2009). Bandura (1973) sosyal öğrenme kuramında, şiddet ve saldırganlığın diğer sosyal davranışlar gibi öğrenilmiş, yani sonradan kazanılmış davranışlar olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, çocuğun şiddet davranışı sergilemesinde ebeveynlerin uygulamış olduğu disiplin yöntemi ve kuralların işleyiş biçiminin önemlidir. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun (1998) yapmış olduğu araştırmada da, anne babaları tarafından dövüldüğünü söyleyen çocukların şiddet davranışı gösterme düzeylerinin diğer gruptakilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yani ergenler yaşadığı ailenin ve çevrenin davranış modellerini benimsemektedir. Ailesinden ya da yaşadığı çevreden şiddeti gözlemleyen çocuk şiddetle ilgili davranışlar sergilemektedir. Böylece şiddet, gözlem ve izleme yoluyla öğrenilmiş bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun şiddeti izlemesi ya da şiddete tanıklık etmesi bu davranışları anlaşmazlıklarda baş etme yolu olarak kullanmasına ortam sağlar (Ayan, 2007).

Yapılan araştırmalar, anne babaların cezalandırıcı ebeveyne sahip olma geçmişleriyle kendilerinin cezalandırıcı olmaları arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (örn. Simons, Whitbeck, Conger ve Chyi-In, 1991; Armenta ve McCloskey, 1998). Sevgisiz ve baskıcı bir ortamda yetişen ve şiddet yaşayan çocuk ve ergenlerin psiko-sosyal gelişimleri bu durumdan olumsuz etkilenir ve bu çocuklar ileriki yıllarda toplumda birer şiddet uygulayıcı olabilirler (Ayan, 2007; Gomez, 2011; Fang ve Corso, 2007; Riggs, Caulfield ve Street, 2000).

I.4.1. Ebeveyn Şiddetinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Fiziksel ceza ve dayak çocukların psikolojik uyumları üzerinde uzun süre devam eden negatif etkilere sahiptir. Çalışmalar çocuklukta maruz kalınan cezalandırıcı ebeveynin, çocuğun ileriki hayatında yüksek kan basıncı, zayıf metabolik görünüm, yüksek düzeyde depresif semptomlar gibi durumlara sebep olabileceğini göstermektedir (Repetti ve arkadaşları, 2002). Genel olarak, cezalandırıcı ebeveyne maruz kalmak çocuklarda suçluluk, akademik başarısızlık, akran ilişkilerinde başarısızlık gibi negatif sonuçlara yol açmaktadır (Straus ve Kantor, 1994).

Straus ve Kantor (1994), ergenlik döneminde ebeveynleri tarafından fiziksel ceza uygulanan çocukların diğer çocuklara göre daha çok depresif belirtiler ortaya koyduğunu bulmuştur. Ayrıca bu çocuklar diğer çocuklara oranla daha çok intihar düşüncelerine sahiptir. Turner ve Finkelhor (1996) da benzer şekilde 10-16 yaşındaki çocuk ve ergenlerle yaptığı çalışmada, anne ve babası tarafından fiziksel ceza ve dayığa maruz bırakılan çocukların depresyon düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın sonucuna göre, ebeveyn desteğinin yüksek olması ve fiziksel cezaların uygulanmaması çocukların ruh sağlığını koruyucu bir etkiye sahip görünmektedir.

Fiziksel ceza ve dayak uygulayan anne ve babaya sahip olan çocuk ve ergenlerde görülen en önemli problemlerden birisi de saldırgan davranıştır. Turner ve Finkelhor (1996) tarafından yapılan araştırmanın sonucuna göre, annenin cezalandırıcı olmasının çocuğun saldırgan davranışı üzerindeki etkisi babanın destek derecesine bağlıdır. Yani düşük baba desteği ve anne tarafından uygulanan fiziksel ceza ve dayak varsa çocuğun saldırganlık düzeyi yüksektir. Yüksek baba desteği eğer annenin uyguladığı fiziksel cezaya eşlik ediyorsa, bu durum çocuğu saldırgan davranış gibi dışa yönelik davranış problemlerine karşı koruyucu bir faktördür.

Çinde yapılan bir araştırmada (Chang, Schwartz, Dodge ve McBride-Chang, 2003), annelerin fiziksel ceza uygulamalarının çocuğun duygu düzenlemesi üzerinde, babanın fiziksel ceza uygulamalarının ise çocuğun saldırgan davranışı üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca aynı çalışmada, babanın fiziksel ceza uygulamalarının kız çocuklara kıyasla erkek çocukları daha çok etkilediği belirtilirken, annenin fiziksel ceza uygulamaları için kız ve erkek ocuk arasında bir fark belirtilmemiştir. Başka bir çalışmada (Deater-Deckard, Dodge, Bates ve Pettit, 1996) ise Avrupa kökenli Amerikalı ocuklarda ebeveynin fiziksel ceza kullanmasının çocuğun saldırgan davranışını arttırdığı, fakat Afrika kökenli Amerikalı ocuklarda ise ebeveynin fiziksel ceza kullanmasının çocuğun saldırgan davranışını etkilemediği bulunmuştur.

Xu, Farver ve Zhang (2009) tarafından Çinli ocuklarla yapılan bir araştırmada sert ve hoşgörülü ebeveynlik ile reaktif ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre sert ebeveynlik hem reaktif saldırganlığın hem de proaktif saldırganlığın bir yordayıcısıdır. Bu araştırmada hoşgörülü ebeveyn tarzının da proaktif saldırganlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar, reaktif saldırganlık ve fiziksel ceza kullanılan sert ebeveyn uygulamalarını engellenme saldırganlık modeliyle, proaktif saldırganlık ve fiziksel ceza kullanılan sert ebeveyn uygulamalarını ise sosyal öğrenme kuramıyla açıklamıştır.

Hoşgörülü ebeveynler çocuklarının davranışlarını izleme ve disiplin konusunda yetersizlerdir. Böylece aşırı destekleyici olan hoşgörülü aile çevresi proaktif saldırganlığın bir yordayıcısı olabilir (Dodge, 1991). Buna karşın reddedici, düşmanca ve fiziksel istismarda bulunan ebeveynlik stilleri öfke ve reaktif saldırganlığa yol açar. Ergenlik dönemindeki öğrencilerle yapılan bir araştırmada (Dodge, Harnish, Lochman, Bates ve Pettit, 1997) ergenler reaktif saldırganlık eğilimi yüksek, proaktif saldırganlık eğilimi

yüksek, hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimi yüksek ve hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimi düşük olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda sadece reaktif saldırganlık eğilimi yüksek ergenlerin ebeveynleri tarafından fiziksel istismara maruz bırakıldıkları bulunmuştur. Bunun aksine proaktif saldırgan ergenler, reaktif saldırgan ve reaktif-proaktif saldırgan ergenlerle kıyaslandığı zaman daha olumlu bir aile ilişkisine sahiptir (Poulin ve Dishion, 2000).

Vitaro ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada, ergenin proaktif saldırganlık eğilimi sert bir ebeveyne sahip olmasıyla ilişkili bulunmuştur. Ergen aile çevresinden gördüğü bu davranışları akranlarına karşı da sergilemeye devam etmektedir. Ayrıca bu araştırmada sert ebeveynlik reaktif saldırganlıkla da ilişkili bulunmuştur. Düşmanca ve yıkıcı aile yaşantısı ergenin reaktif saldırgan tepkiler sergilemesine de katkıda bulunmaktadır (Vitaro, Barker, Boivin, Brendgen ve Tremblay, 2006). Özetle, araştırmalar genel olarak ebeveynler tarafından sık sık kullanılan sert ve şiddet içeren disiplin tekniklerinin çocukların saldırgan davranışına sebep olan önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Knutson ve arkadaşları, 2004; Lansford, Deckard, Dodge, Bates ve Pettit, 2004; Jaffe, Caspi, Moffitt ve Taylor, 2004).

I.5. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ergenlik dönemindeki öğrencilerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin empati, çocuk yetiştirme stilleri ve ebeveyn tarafından çocuğa uygulanan şiddet ile ilişkisini incelemektir. Bu çalışmada empati, bilişsel empati ve duygusal empati olmak üzere iki boyutta ele alınmış olup bu iki boyutun saldırganlıkla ilişkisine bakılmıştır.

Çocuk yetiştirme stilleri ilk olarak ergenin ebeveyninden algıladığı sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi düzeyi temel alınarak iki boyuta ayrılmış ve bu iki boyutun

reaktif ve proaktif saldırganlıkla ilişkisine bakılmıştır. Bazı kültürlerde algılanan yüksek düzeyde ebeveyn kontrolü olumsuz bir durum olarak yorumlanmaz. Aksine, düşük seviyedeki ebeveyn kontrolü Japonya gibi bazı toplulukçu kültürlerde ergenler arasında ebeveyn tarafından reddedilme olarak algılanabilmektedir (Trammsdorff, 1985; akt. Güngör, 2008). Güngör (2008) tarafından yapılan bir araştırmada yüksek ebeveyn kontrolünün Belçikalı ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerindeki tatminini azalttığı bulunurken, Türk ergen örneklemi için bu ilişki anlamlı bulunmamıştır. Bu araştırmada da Türkiye için ebeveyn sıkı denetim/kontrol düzeyinin ergenin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimini etkileyip etkilemediğini test etmek amaçlanmıştır.

Ayrıca, ebeveyn sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi boyutlarının çaprazlanmasıyla dört farklı ebeveyn stili (açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan, otoriter) oluşturulmuş ve hem anne hem de baba için bu dört stilin reaktif-proaktif saldırganlık ve bilişsel-duygusal empati ile ilişkisi araştırılmıştır.

Ebeveyni tarafından şiddete maruz bırakılan çocuklarda saldırgan davranış gibi olumsuz davranışlara çok sık rastlanır (Knutson ve arkadaşları, 2004; Lansford, Deckard, Dodge, Bates ve Pettit, 2004). Bu araştırmanın amaçlarından biri de ebeveynleri tarafından çocuğa uygulanan şiddetin ergenin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimi ile ilişkili olup olmadığını incelemektir.

I.6. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada ergenlerde reaktif ve proaktif saldırganlıkla ilişkili olabilecek değişkenler ele alınmıştır. Saldırganlık ile ilişkili faktörlerin saptanması saldırganlığın azaltılması için son derece önemlidir. Empati ile saldırganlık arasındaki negatif ilişki literatürde sıklıkla desteklenmiştir (örn. Kaukiainen ve arkadaşları, 1999, Mayberry ve Espelage, 2007, Lovett ve Sheffield, 2007). Fakat proaktif saldırganlık ve bilişsel empati

arasındaki ilişki tartışmalı bir konudur. Proaktif saldırganlık ile bilişsel empati arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren pek çok araştırma olmasına rağmen (örn. Gini, Albiero, Benelli ve Altoe, 2007; Mayberry ve Espelage, 2007; Pouw ve arkadaşları, 2013) bazı araştırmalarda (Sutton, Smith ve Swettenham, 1999) proaktif saldırganlık ve bilişsel empati arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmada da reaktif ve proaktif saldırganlığı yüksek ergenlerin farklı türde empati eksiklikleri yaşayıp yaşamadıkları sorusuna yanıt aranmıştır.

Çocuk ve ergenlerde gözlenen saldırgan davranışlarda aile oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Çocuk yetiştirme stillerinin çocuklar üzerinde etkisi ve olumsuz ebeveyn stillerinin çocuklarda saldırganlık gibi dışa yönelik davranış problemlerine sebep olduğu bilinmektedir (örn. Xu, Farver ve Zhang, 2009). Bu çalışmada da ergenin algıladığı ebeveyn sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi düzeylerinin reaktif ve proaktif saldırganlıkla ilişkisi incelenmiştir. Ardından açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan ve otoriter ebeveynlerin çocuklarının saldırganlık düzeyleri karşılaştırılmıştır; algılanan çocuk yetiştirme stillerine bağlı olarak ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Çocuk yetiştirme stilleri ile ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlıkları arasındaki ilişkiler bilinirse ergen saldırganlığını önlemeye ve azaltmaya yönelik müdahale programlarında ebeveynleri uygun çocuk yetiştirme stilleri konusunda bilgilendirmek dolayısı ile daha etkili müdahaleler yapmak mümkün olabilir.

Ebeveyn şiddetine maruz kalan çocukların toplam saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu oldukça yaygın bir bulgudur (örn. Lansford ve arkadaşları, 2004; Simons ve arkadaşları, 1991). Ebeveyn şiddetinin reaktif ve proaktif saldırganlığı farklı biçimlerde etkileyip etkilemediğini test eden sınırlı sayıdaki araştırma (Xu ve arkadaşları, 2009;

Vitaro ve arkadaşları, 2006) ebeveynlerinden fiziksel şiddet gören çocukların hem reaktif hem de proaktif saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ailelerin bir bölümünün dayak gibi fiziksel şiddet içeren cezaları normal olarak değerlendirdiği kültürümüzde ergenin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeyinin ebeveyn şiddeti ile ilişkisini incelemek eğitim politikalarımızı oluşturmada önemli görünmektedir.

I.7. Hipotezler

Bu çalışmada saldırganlık, empati, çocuk yetiştirme stilleri ve ebeveyn şiddeti ile ilgili olarak aşağıdaki hipotezler sınanmıştır:

- 1) Ergenlerin duygusal empati düzeyleri arttıkça reaktif saldırganlık düzeyleri düşer.
- 2) Ebeveyn şiddeti arttıkça ergenlerin reaktif saldırganlık düzeyleri artar.
- 3) Anne babalarının sıkı denetim/kontrol düzeyleri arttıkça ergenlerin reaktif saldırganlık düzeyleri artar.
- 4) Ebeveynin kabul/ilgi/sevgi düzeyi arttıkça ergenlerin reaktif saldırganlık düzeyleri düşer.
- 5) Ergenlerin bilişsel empati düzeyleri arttıkça proaktif saldırganlık eğilimleri düşer.
- 6) Ebeveynin kabul/ilgi/sevgi düzeyi arttıkça ergenlerin proaktif saldırganlık düzeyleri düşer.

I.8. Araştırma Soruları

Çalışmanın amacı yukarıda belirtilen hipotezleri test etmenin yanı sıra aşağıdaki sorulara da yanıt aramaktır.

- 1) Farklı çocuk yetiştirme stillerine sahip ebeveynlerin çocuklarının empati

düzeyleri arasında fark var mıdır?

2) Farklı çocuk yetiştirme stillerine sahip ebeveynlerin çocuklarının reaktif saldırganlık düzeyleri arasında fark var mıdır?

3) Farklı çocuk yetiştirme stillerine sahip ebeveynlerin çocuklarının proaktif saldırganlık düzeyleri arasında fark var mıdır?

I.9. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri çalışmada ergenlerin kendi empati becerilerini ve saldırganlık düzeylerini yalnızca kendilerinin değerlendirmiş olmalarıdır. Bazı katılımcıların istedik yanıtlar verme olasılığı bulunmaktadır. Özellikle empatinin öyküler ve senaryolar ile değil yalnızca ölçek ile değerlendirilmiş olması araştırma için bir sınırlılık oluşturmaktadır. Saldırganlık ölçümlerinin ise yalnızca ergenden değil anne, baba, öğretmen, akran gibi ergenin yakınındaki bir kişiden daha alınması ölçümlerin güvenilirliğini artırır. Ancak araştırmanın sınırlı süresi içinde çok daha uzun zaman gerektiren bu yollar kullanılamamıştır. Bir diğer sınırlılık, öğrencilerin uygulama süresini ve ölçekleri uzun bulması nedeniyle gelişmiş güzel yanıt verme riskinin bulunmasıdır. Bu riski azaltabilmek amacı ile boşluklar bulunan ve hep aynı şıkkın işaretlendiği ölçekler değerlendirmeye alınmamıştır.

II. YÖNTEM

II.1. Örneklem

Araştırma Mersin ili merkezinde bulunan bir ortaokul ve bir lisede yürütülmüştür. Çalışma için 155'i 7. sınıftan, 171'i 8. sınıftan, 152'si 9. sınıftan ve 138'i 10. sınıftan olmak üzere toplam 616 gönüllü öğrenciden veri toplanmıştır. Ölçeklerin büyük bir bölümünü tam olarak doldurmayan ya da gelişigüzel yanıtlayan yetmiş dört öğrenciden toplanan veriler analize alınmamıştır. Böylece araştırma örneklemini 271 kız, 271 erkek olmak üzere toplam 542 öğrenciden oluşmuştur. Örneklemin %26'sı 7. sınıf (n= 142), %27'si 8. sınıf (n=146), %26'sı 9. sınıf (n=143) ve %21'i 10. sınıf (n=111) öğrencileridir. Örneklemin yaş aralığı 12-18, yaş ortalaması 14.52, standart sapması ise 1.28'dir. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeylerine bakıldığında, annelerin %6'sının okur yazar olmadığı, %30'unun ilkokul mezunu, %24'ünün ortaokul mezunu, %29'unun lise mezunu, %11'inin ise üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Babaların ise %2'si okur yazar değilken, %22'si ilkokul mezunu, %27'si ortaokul mezunu, %29'u lise mezunu, %20'si ise üniversite mezunudur.

II.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacı ile Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Ölçeği, Temel Empati Ölçeği ve Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca çocukların ebeveynleri tarafından fiziksel olarak cezalandırılıp cezalandırılmadığını içeren sorulardan oluşan Ebeveyn Şiddeti Ölçeği ve yaş, sınıf, cinsiyet, anne ve baba eğitimi gibi özelliklerini kapsayan sorulardan oluşan Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

II.2.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcılardan yaş, cinsiyet, anne baba eğitim düzeyi ve kaçınıcı sınıf olduklarına dair bilgileri toplamak için "Demografik Bilgi Formu" kullanılmıştır. Anne baba eğitim

düzeyini öğrenmek için; “okuryazar değil”, “ilkokul”, “ortaokul”, “lise”, “üniversite” olmak üzere beş kategori oluşturulmuştur. Demografik Bilgi Formu Ek 1’de sunulmuştur.

II.2.2. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Ölçeği

Çalışmada ergenlerin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla Reaktif-Proaktif Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır (Bkz. Ek 2). 2006 yılında Raine ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan ölçek, Aydın ve Akgün (baskıda) tarafından yürütülen bir araştırma kapsamında Türkçe’ye çevrilmiş ve faktör analizleri yapılmıştır. Toplam 23 maddeden oluşan bu ölçekte, 11 madde (1, 3, 5, 7, 8, 11, 13, 14, 16, 19, 22) reaktif saldırganlığı; 12 madde (2, 4, 6, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 20, 21, 23) ise proaktif saldırganlığı ölçmektedir. Katılımcılar sorulara üç aralıklı bir ölçek üzerinde (0=Asla, 1=Bazen ve 2= Sık sık) yanıt vermektedir. Ölçeğin orijinal çalışmasında örneklem grubu sadece erkek ergenlerden oluşmaktadır. Aydın ve Akgün (baskıda) tarafından bu durum göz önünde bulundurularak ölçeğin faktör analizi kız ve erkek ergenler için ayrı ayrı yapılmıştır. Her iki cinsiyet için ayrı ayrı yapılan faktör analizi çalışmasında da ölçeğin iki faktörlü (reaktif-proaktif) bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. Bu analizler sonucunda ölçeğin reaktif ve proaktif saldırganlık için iç tutarlılık katsayısı kızlar için sırasıyla .75, .85; erkekler için ise sırasıyla .75, .81 olarak hesaplanmıştır (Aydın ve Akgün, baskıda). Ölçekte, “Başkalarına istediğimi yaptırmak için fiziksel güç kullanırım.”, “Bir oyunu kaybettiğimde öfkeden çılgına dönerim.” gibi maddeler yer almaktadır.

Katılımcıların reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerini ölçen 23 maddelik ölçek bu çalışma kapsamında da faktör analizi ile incelenmiştir. Yürütülen faktör analizinde maddelerin faktörlere dağılımı serbest bırakıldığında, özdeğeri 1’in üzerinde olan 2 faktör toplam varyansın %38.62’sini açıklamıştır. Faktörler incelendiğinde proaktif saldırganlık boyutunun maddelerinden olan bir maddenin (2. madde) ölçeğin hem reaktif hem de

proaktif saldırganlık boyutuna, yine proaktif saldırganlık boyutunun maddelerinden olan bir maddenin de (20. madde) ölçeğin reaktif saldırganlık boyutuna yüklendiği görülmüştür. İkinci ve 20. maddenin ölçekten çıkarılmasıyla 21 maddelik bir araç haline getirilen ölçek tekrar faktör analizi ile incelenmiştir. Yürütülen faktör analizinde maddelerin faktörlere dağılımı serbest bırakıldığında, öz değeri 1'in üzerinde olan 2 faktör toplam varyansın %39.32'sini açıklamıştır. Öz değeri 6.40 olan birinci faktörün varyansın %30.48'ini açıkladığı görülmektedir. Söz konusu faktör içerisinde reaktif saldırganlık boyutu ile ilgili 11 madde yer almıştır. Öz değeri 1.86 olan ikinci faktör ise varyansın %8.84'ünü açıklamıştır. İkinci faktör altında ise 10 madde toplanmıştır ve bu maddelerin hepsi proaktif saldırganlık boyutu ile ilgilidir. Ölçeğin bu çalışma örnekleme için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı reaktif saldırganlık için .84, proaktif saldırganlık için ise .80 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin Reaktif ve Proaktif Saldırganlık Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1:Reaktif Saldırganlık boyutu	Faktör 2: Proaktif Saldırganlık boyutu
14	.663	
11	.640	
22	.640	
13	.636	
1	.617	
3	.614	
5	.566	
8	.529	
19	.503	
16	.493	
7	.474	
15		.712
17		.681
12		.591
9		.585
18		.565
4		.547
21		.529
10		.518
6		.495
23		.446
Açıklanan Varyans	% 30.48	% 8.84
Öz Değer	6.40	1.86
α	.84	.80

II.2.3. Temel Empati Ölçeği

Çalışmada ergenlerin empati düzeylerini ölçmek için Temel Empati Ölçeği kullanılmıştır (Bkz. Ek 3). Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilen, Topçu ve arkadaşları (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan bu ölçek bilişsel empati ve duygusal empati olmak üzere empatinin iki alt boyutunu ölçmektedir. Maddelerinin 9'u bilişsel empatiyi (3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 19, 20), 11'i ise duygusal empatiyi (1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 15, 17, 18) ölçen bu araç toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Maddeler "Kesinlikle Katılmıyorum" (1) ile "Kesinlikle Katılıyorum" (5) arasında değişen 5 tepki kategorisi arasında değerlendirilmektedir. Bilişsel empati alt boyutu için ölçekten alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan 45'tir. Duygusal empati alt boyutu için ise ölçekten alınabilecek en düşük puan 11, en yüksek puan 55'tir. Ölçekte, "Birisini kendini kötü hissettiğinde onun neler hissettiğini genellikle anlayabilirim.", "Başka insanları ağlarken gördüğümde üzülmem. (tersine puanlanan)" gibi maddeler yer almaktadır. Türkçe'ye uyarlama çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı bilişsel empati için .80, duygusal empati için .76 olarak hesaplanmıştır (Topçu ve arkadaşları, 2010).

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin empati düzeylerini ölçen 20 maddelik ölçek bu çalışma kapsamında faktör analizi ile incelenmiştir. Yürütülen faktör analizinde, maddelerin faktörlere dağılımı serbest bırakıldığında, öz değeri 1'in üzerinde olan 4 faktör toplam varyansın %48.27'sini açıklamıştır. Faktörler incelendiğinde en yüksek öz değere sahip iki faktörün toplam varyansın %35.25'ini açıkladığı görülmüştür (sırasıyla; %24.34, %10.91). Diğer iki faktörün öz değeri ise 1.52 ve 1.09'dur. Yürütülen faktör analizi sonuçlarından hareketle ve orijinal ölçeğin iki faktörlü olması nedeniyle iki faktörlük bir çözüm uygulamasına karar verilmiştir.

Varimax döndürmesi ile yürütülen iki faktörlü çözümlemede öz değeri 1'in

üzerinde olan iki faktör toplam varyansın %35.25'ini açıklamıştır. Birinci faktörün öz değerinin 4.87 olduğu ve varyansın %24.34'ünü açıkladığı gözlenmiştir. İkinci faktörün öz değeri ise 2.18'dir ve varyansın %10.91'ini açıklamıştır. Fakat, ölçeğin orijinal halinde duygusal empati boyutunun maddesi olan bir madde (2. madde) hiçbir boyuta yüklenmediği için ölçekten çıkarılmış ve iki faktörlü bir çözümleme kalan 19 madde ile tekrar yapılmıştır. Faktör analizi sonucuna göre, öz değeri 1'in üzerinde olan 2 faktör toplam varyansın %36.45'ini açıklamıştır. Faktörler incelendiğinde öz değeri 4.75 olan birinci faktör varyansın %24.97'sini açıklamıştır. İkinci faktörün özdeğeri ise 2.18 olup, varyansın %11.47'sini açıklamıştır. Faktörlerdeki maddeler incelendiğinde, birinci faktörde 6'sı olumlu 3'ü olumsuz (ters puanlanan) toplam 9 maddenin olduğu; ikinci faktörde ise, 5'i olumlu 5'i olumsuz toplam 10 maddenin olduğu görülmektedir. Ölçeğin bu araştırma örneklemini için Cronbach alfa katsayısı bilişsel empati boyutu için .81, duygusal empati boyutu için ise .73 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Bilişsel Ve Duygusal Empati Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1: Bilişsel Empati boyutu	Faktör 2: Duygusal Empati boyutu
10	.719	
14	.684	
16	.662	
3	.631	
12	.631	
9	.609	
20	.603	
19	.592	
18	.484	
6	.420	
17		.653
11		.619
5		.588
15		.586
4		.564
7		.474
13		.464
8		.464
1		.319
Açıklanan Varyans	%24.97	%11.47
Öz Değer	4.75	2.18
α	.81	.73

II.2.4. Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği

Çocuk yetiştirme stillerini ölçmek amacıyla, Sümer ve Güngör tarafından 1999 yılında geliştirilen Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği kullanılmıştır (Bkz. Ek 4). Ölçeğin orijinal hali 24 maddeden oluşmakta olup, 2000 yılında Güngör tarafından revize edilip 22 maddelik bir hale dönüştürülmüştür. Bu çalışmada da ölçeğin anne ve baba için ayrı ayrı uygulanan 22 maddelik son şekli kullanılmıştır. Maddeler Likert tipi 5’li derecelendirilmiştir ve “Hiç Doğru Değil” (1) ile “Çok Doğru” (5) arasında değişen 5 tepki kategorisi arasında değerlendirilmektedir. Yapılan analizler sonucu maddeler iki faktörde toplanmıştır. Birinci faktörde toplanan 11 madde (1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21) ölçeğin kabul/ilgi boyutunu; ikinci faktörde toplanan 11 madde (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22) ise sıkı denetim/kontrol boyutunu ölçmektedir. Bu boyutların çaprazlanması sonucu dört farklı ebeveyn stili ortaya çıkmaktadır. Her iki boyutta da medyan değerinin üzerinde puan alan kişiler açıklayıcı/otoriter; medyan değerinin altında puan alan kişilerse izin verici/ihmalkar ebeveyn sınıfına girerken; kabul/ilgi boyutunda medyan değerinin üzerinde, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyan değerinin altında puan alan kişiler izin verici/şımartan; kabul/ilgi boyutunda medyan değerinin altında, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyan değerinin üzerinde puan alan kişilerse otoriter ebeveyn sınıfına girmektedir (Sümer ve Güngör, 1999). Ölçekte, anne ve baba için ayrı ayrı sorulan “Her davranışımı sıkı sıkıya kontrol etmek ister.”, “Benimle sık sık rahatlatıcı bir şekilde konuşur.” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak yapılan analizler sonucunda, anneden ve babadan algılanan kabul/ilgi boyutlarının alfa değeri sırasıyla .81 ve .91; sıkı denetim/kontrol boyutunun alfa değeri ise yine sırasıyla .79 ve .90 olarak kaydedilmiştir (Güngör, 2000).

Katılımcıların algıladıkları çocuk yetiştirme stillerini ölçen 22 maddelik araç

bu çalışmada da faktör analizi ile incelenmiştir. Anne ve baba için ayrı ayrı uygulanan aracın ilk başta anne için uygulanan kısmına faktör analizi yapılmıştır. Yürütülen faktör analizinde maddelerin faktörlere dağılımı serbest bırakıldığında, öz değeri 1'in üzerinde olan 4 faktör toplam varyansın %50.14'ünü açıklamıştır. Faktörler incelendiğinde en yüksek öz değere sahip iki faktörün toplam varyansın %39.96'sını açıkladığı görülmüştür (sırasıyla; %25.81, %14.15). Diğer iki faktörün öz değeri ise 1.19 ve 1.05'tir. Yürütülen faktör analizi sonuçlarından ve ölçeğin orjinalinin iki faktör içermesinden hareketle iki faktörlük bir çözüm uygulamasına karar verilmiştir.

Varimax döndürmesi ile yürütülen iki faktörlü çözümlemede öz değeri 1'in üzerinde olan iki faktör toplam varyansın %39.96'sını açıklamıştır. Birinci faktörün özdeğerinin 5.68 olduğu ve varyansın %25.81'ini açıkladığı gözlenmiştir. Bu faktörde 8'i olumlu, 3'ü olumsuz toplam 11 madde yer almıştır. İkinci faktörün ise öz değerinin 3.11 olduğu ve varyansın %14.15'ini açıkladığı gözlenmiştir. Söz konusu faktör altında hepsi olumlu 11 madde yer almıştır. Ölçeğin bu çalışma örneklemini için güvenilirlik katsayısı anne kabul/ilgi boyutunda .86; anne sıkı denetim/kontrol boyutunda .75 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Öğrencilerin Anne Kabul/İlgi Ve Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1: Anne kabul/ilgi boyutu	Faktör 2: Anne sıkı denetim/kontrol boyutu
7	.771	
1	.735	
5	.712	
15	.709	
9	.691	
19	.685	
21	.649	
3	.646	
11	.631	
13	.612	
17	.379	
12		.577
4		.576
2		.569
6		.546
16		.544
22		.528
8		.524
20		.503
18		.496
14		.465
10		.450
Açıklanan Varyans	%25.81	%14.15
Öz Değer	5.68	3.11
α	.86	.75

Katılımcıların algıladıkları çocuk yetiştirme stillerini ölçen 22 maddelik aracı

baba için uygulanan kısmına ayrı bir faktör analizi yapılmıştır. Yürütülen faktör analizinde maddelerin faktörlere dağılımı serbest bırakıldığında, öz değeri 1'in üzerinde olan 4 faktör toplam varyansın %56.01'ini açıklamıştır. Faktörler incelendiğinde en yüksek öz değere sahip iki faktörün toplam varyansın %45.54'ünü açıkladığı görülmüştür (sırasıyla; %29.00, %16.53). Diğer iki faktörün öz değeri ise 1.29 ve 1.02'dir. Yürütülen faktör analizi sonuçlarından ve orijinal ölçeğin iki faktörlü olmasından hareketle iki faktörlük bir çözüm uygulamasına karar verilmiştir.

Varimax döndürmesi ile yürütülen iki faktörlü çözümlemede öz değeri 1'in üzerinde olan iki faktör toplam varyansın %45.54'ünü açıklamıştır. Birinci faktörün öz değerinin 6.38 olduğu ve varyansın %29'unu açıkladığı gözlenmiştir. Bu faktörde 8'i olumlu, 3'ü olumsuz toplam 11 madde yer almıştır. İkinci faktörün ise öz değerinin 3.64 olduğu ve varyansın %16.53'ünü açıkladığı gözlenmiştir. Söz konusu faktör altında hepsi olumlu 11 madde yer almıştır. Ölçeğin bu çalışma örneklemini için güvenilirlik katsayısı baba kabul/ilgi boyutunda .90; baba sıkı denetim/kontrol boyutunda ise .79 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. Öğrencilerin Baba Kabul/İlgi Ve Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutlarına Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1: Baba kabul/ilgi boyutu	Faktör 2: Baba sıkı denetim/kontrol boyutu
7	.841	
1	.809	
5	.798	
15	.772	
3	.744	
9	.719	
19	.718	
11	.679	
21	.637	
13	.570	
17	.452	
6		.696
4		.631
18		.613
12		.611
2		.603
8		.581
16		.517
10		.507
20		.489
22		.488
14		.431
Açıklanan Varyans	%29.00	%16.53
Öz Değer	6.38	3.64
α	.90	.79

II.2.5. Ebeveyn Şiddeti Ölçeği

Ergenlik dönemindeki gençlerin anne ve babaları tarafından sert muameleye (dayak, tokat, bağırma, şiddet uygulama gibi) maruz kalıp kalmadıklarını ölçmek amacıyla, araştırmacılar tarafından bu tez kapsamında kullanılmak üzere hazırlanan 8 soruluk bir ölçek hazırlanmıştır (Bkz. Ek 5). Anne ve baba için ayrı ayrı doldurulan bu 8 madde 5 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirilmektedir (1=Hiç Doğru Değil, 5= Çok Doğru). Bu araçta anne ve baba için ayrı ayrı sorulan “Bana asla vurmaz. (tersine puanlanır)”, “Canını sıkan bir şey yaptığım zaman bana vurur.”, “Onu çok kızdıracak bir şey yaptığımda bile bana fiziksel şiddet uygulamaz. (tersine puanlanır)” gibi maddeler yer almaktadır.

Ergenlik dönemindeki öğrencilere anneleri tarafından şiddet uygulanıp uygulanmadığını ölçen 8 maddelik (6 olumlu, 2 olumsuz) bu ölçek faktör analizi ile incelendiğinde, öz değeri 1’den yüksek olan tek faktörlü bir yapı gözlenmiştir. Öz değeri 4.52 olan bu faktör, toplam varyansın %56.51’ini açıklamıştır. Tek faktörde toplanan bu soruların Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı anne için .88 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerin Anne Şiddeti Faktörüne Ait Açıklanan Varyanslar, Özdeğerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1: Anne Şiddet Boyutu
4	.839
8	.807
2	.770
6	.761
1	.742
5	.730
3	.685
7	.664
Açıklanan Varyans	%56.51
Öz Değer	4.52
α	.88

Katılımcılara babaları tarafından şiddet uygulanıp uygulanmadığını ölçen 8 maddelik araç faktör analizi ile incelendiğinde, öz değeri 1'den yüksek olan iki faktör toplam varyansın %67.56'sını açıklamıştır. Yürütülen faktör analizi sonuçlarından hareketle tek faktörlü bir çözüm uygulamasına karar verilmiştir.

Varimax döndürmesi ile yürütülen tek faktörlü çözümlemede, öz değeri 4.37 olan faktörün toplam varyansın %54.66'sını açıkladığı gözlenmiştir. Tek faktörde toplanan aracın iç tutarlık katsayısı baba için .87 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin Baba Şiddeti Faktörüne Ait Açıklanan Varyanslar, Öz Değerler, Alfa Katsayıları Ve Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1: Baba Şiddet Boyutu
4	.845
8	.785
5	.740
2	.732
6	.712
7	.708
1	.701
3	.676
Açıklanan Varyans	%54.66
Öz Değer	4.37
α	.87

II.3. İşlem

Öncelikle çalışmada kullanılan ölçekleri öğrencilere uygulamak üzere, araştırmacılar tarafından belirlenen Mersin ilindeki bir ortaokul ve bir lise için Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alınmıştır. Ardından uygulama gününden önce okul yöneticileri ve okulun rehber öğretmenleri ile görüşülüp bir uygulama takvimi oluşturulmuştur. Rehber öğretmenlerin uygun gördüğü derslere girilerek veriler toplanmıştır. Öğrencilere üniversitede yürütülen bir yüksek lisans tezi kapsamında gençlerin bazı konularla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacı ile bir çalışma yapıldığı

söylenmiştir. Bu çalışmanın okullarından bağımsız olarak yapıldığı, katılımcılardan kimlik bilgilerinin istenmediği vurgulanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve uygulamanın her evresinde ölçekleri doldurmak istemedikleri takdirde vazgeçebilecekleri belirtilmiştir. Bu açıklamaların ardından araştırmaya katılmak isteyen öğrencilere araştırmacı tarafından ölçekler dağıtılmış ve anlamadıkları konularda soru sorabilecekleri söylenmiştir. Tüm öğrenciler sınıf ortamında ölçekleri doldurduktan sonra araştırmacıya teslim etmişlerdir. Ölçek doldurma işlemi her öğrencinin ortalama yirmi dakikasını almıştır.

III. BULGULAR

Bu araştırmanın amacı empati düzeyi, algılanan çocuk yetiştirme stilleri ve ebeveyn şiddetinin, ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerini yordayıp yordamadığını test etmektir. Bu amaçla verilere ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimleri için iki ayrı hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır.

Bu çalışmanın bir diğer amacı ise empati ve saldırganlık eğiliminin ebeveyn stiline bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Ergenlerin empati ve saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete ve dört farklı ebeveyn stiline (izinverici/ihmalkar, otoriter, izinverici/şımartan, açıklayıcı otoriter) bağlı olarak değişip değişmediği sorusuna yanıt aramak amacıyla verilere anne ve baba stilleri için ayrı ayrı iki farklı çok değişkenli varyans analizi uygulanmıştır. Değişkenlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 7’de, değişkenler arasındaki korelasyonlar ise Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 7. Değişkenlerin Ortalama ve Standart Sapma Puanları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Reaktif Saldırganlık	511	19.51	4.72
Proaktif Saldırganlık	510	11.66	2.62
Bilişsel Empati	504	35.36	6.32
Duygusal Empati	504	34.33	7.06
Anne Kabul/İlgi	510	44.14	8.12
Anne Sıkı Denetim/Kontrol	511	34.96	7.73
Baba Kabul/İlgi	506	41.79	9.93
Baba Sıkı Denetim/Kontrol	504	32.68	8.56
Anne Şiddet	532	15.75	7.14
Baba Şiddet	524	15.81	7.47

Tablo 8. Reaktif ve Proaktif Saldırganlık, Bilişsel ve Duygusal Empati, Anne Şiddet ve Baba Şiddet, Anne Sıkı Denetim ve Anne Kabul, Baba Sıkı Denetim ve Baba Kabul Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Reaktif Saldırganlık	-									
2. Proaktif Saldırganlık	.61**	-								
3. Bilişsel Empati	-.00	-.03	-							
4. Duygusal Empati	-.07	-.14**	.36**	-						
5. Anne Şiddet	.39**	.30**	-.04	-.05	-					
6. Baba Şiddet	.38**	.30**	-.05	-.11*	.52**	-				
7. Anne Sıkı Denetim	.26**	.12**	.04	.05	.42**	.17**	-			
8. Anne Kabul	-.28**	-.31**	.16**	.14**	-.58**	-.41**	-.27**	-		
9. Baba Sıkı Denetim	.15**	.09*	.01	.09*	.19**	.35**	.51**	-.04	-	
10. Baba Kabul	-.19**	-.24**	.02	.06	-.32**	-.60**	-.07	.52**	-.16**	-

*p<.05, ** p<.01. N=542

Bilişsel ve duygusal empati düzeyi, anne tarafından uygulanan şiddet, baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenlerinin reaktif saldırganlığı ne derece yordadığını test etmek amacı ile verilere hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır (Tablo 9).

Cinsiyet ve yaş değişkenlerinin karıştırıcı etkisini kontrol etmek için bu değişkenler denkleme birinci aşamada girilmiştir. Cinsiyet ve yaş değişkenleri reaktif saldırganlıktaki varyansın % .09'unu açıklamıştır ($F(2,330) = 1.42, p>.05$). Bu bulgu, ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin ergenin cinsiyetine ve yaşına göre değişmediğini göstermektedir. Cinsiyet ($\beta = .01, p>.05$) ve yaşın ($\beta = .09, p>.05$) beta katsayıları da oldukça düşüktür.

İkinci aşamada bilişsel ve duygusal empati değişkenleri denkleme dahil edilmiştir. Bilişsel ve duygusal empati reaktif saldırganlıktaki varyansa % 06'lık ek bir katkı yapmıştır ancak bu katkı anlamlı değildir ($F(2,328) = 1.05, p>.05$). Bilişsel ($\beta = .01, p>.05$) ve duygusal ($\beta = -.09, p>.05$) empatinin beta katsayıları da düşüktür. Bu bulgu ergenlerin bilişsel ve duygusal empati düzeylerinin onların reaktif saldırganlık eğilimlerini yordamadığını göstermektedir.

Üçüncü aşamada denkleme dahil edilen anne tarafından uygulanan şiddet ve baba tarafından uygulanan şiddet değişkenlerinin, reaktif saldırganlıktaki varyansa ek olarak %19'luk anlamlı bir katkı yaptığı hesaplanmıştır ($F(2,326) = 38.44, p<.01$). Bu iki değişkenin ayrı ayrı katkısına bakıldığında hem anne tarafından uygulanan şiddetin ($\beta = .26, p<.01$) hem de baba tarafından uygulanan şiddetin ($\beta = .24, p<.01$) reaktif saldırganlığı pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgu annenin ve babanın kullandığı şiddet arttıkça reaktif saldırganlık eğiliminin arttığına işaret etmektedir.

Dördüncü aşamada ise anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba

kabul/ilgi, baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri denkleme girilmiştir. Bu değişkenler birlikte reaktif saldırganlıktaki varyansa %2'lik ek bir katkı yapmışlardır ancak bu katkı anlamlı değildir ($F(4,322) = 2.27, p > .05$). Değişkenlerin her birinin denkleme katkıları incelendiğinde yalnızca anne sıkı denetim/kontrol ($\beta = .19, p < .01$) değişkeninin reaktif saldırganlığı anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Annenin sıkı denetim ve kontrolü arttıkça ergenin reaktif saldırganlık eğilimi de artmaktadır. Sonuç olarak, tüm değişkenler hep birlikte ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimindeki varyansın yaklaşık %23'ünü açıklamıştır ($F(10,322) = 9.33, p < .01$).

Tablo 9. Reaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	R ²	R ² Değişim	F Değişim	Beta	T
I.Aşama	.009	.009	1.42		
1.Cinsiyet				.01	.20
2.Yaş				.09	1.65
II.Aşama	.015	.006	1.05		
3.Bilişsel Empati				.02	.27
4.Duygusal Empati				-.09	-1.44
III.Aşama	.203	.188	38.44**		
5.Anne Şiddet				.26**	4.48
6.Baba Şiddet				.24**	3.98
IV.Aşama	.225	.022	2.27		
7.Anne kabul/ilgi				-.03	-.38
8.Anne sıkı denetim/kontrol				.19**	2.90
9.Baba kabul/ilgi				.02	.21
10.Baba sıkı denetim/kontrol				-.10	-1.51

* $p < .05$, ** $p < .01$

Ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin bilişsel ve duygusal empati, anne tarafından uygulanan şiddet, baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri tarafından ne derece yordandığını test etmek amacı ile verilere ikinci bir hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır (Tablo 10). Bu analizde de birinci aşamada cinsiyet ve yaş, ikinci aşamada bilişsel empati ve duygusal empati, üçüncü aşamada anne tarafından uygulanan şiddet ve baba tarafından uygulanan şiddet, dördüncü aşamada ise anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi, baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri regresyon denklemine dahil edilmiştir.

Analiz sonucunda birinci aşamada denkleme dahil edilen cinsiyet ve yaşın proaktif saldırganlıktaki varyansın %5'ini açıkladığı bulunmuştur ($F(2,338) = 8.07, p < .01$). Değişkenlerin tek tek katkısına bakıldığı zaman cinsiyetin ($\beta = .09, p > .05$) proaktif saldırganlığı anlamlı bir şekilde yordamadığı; yaş değişkeninin ($\beta = .18, p < .05$) ise proaktif saldırganlığı anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bu bulgu ergenlerde yaş ilerledikçe proaktif saldırganlık eğiliminin de arttığını göstermektedir.

İkinci aşamada denkleme dahil edilen bilişsel ve duygusal empati değişkenleri ise proaktif saldırganlıktaki varyansa ek olarak %2'lik ancak anlamlı olmayan ek bir katkı yapmıştır ($F(2,336) = 2.89, p > .05$).

Anne tarafından uygulanan şiddet ve baba tarafından uygulanan şiddet üçüncü aşamada denkleme girilmiştir ve proaktif saldırganlıktaki varyansa ek olarak %12'lik anlamlı bir katkı yapmıştır ($F(2,334) = 23.63, p < .01$). Algılanan anne ($\beta = .27, p < .05$) ve baba şiddeti ($\beta = .12, p < .05$) arttıkça ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimleri de artmaktadır.

Tablo 10. Proaktif Saldırganlığın Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	R ²	R ² Değişim	F Değişim	Beta	T
I.Aşama	.046	.046	8.07**		
1.Cinsiyet				.09	1.709
2.Yaş				.18**	3.452
II.Aşama	.062	.016	2.89		
3.Bilişsel Empati				.08	1.400
4.Duygusal Empati				-.14	-2.294
III.Aşama	.178	.116	23.63**		
5.Anne Şiddet				.27**	4.523
6.Baba Şiddet				.12*	1.972
IV.Aşama	.211	.033	3.47**		
7.Anne kabul/ilgi				-.22**	-3.047
8.Anne sıkı denetim/kontrol				.07	.997
9.Baba kabul/ilgi				-.01	-.089
10.Baba sıkı denetim/kontrol				.01	.107

*p<.05, **p<.01

En son aşamada denkleme dahil edilen anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi, baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri ise proaktif saldırganlıktaki varyansa ek olarak % 3'lük anlamlı bir katkı yapmıştır ($F(4,330) = 3.47$, $p<.01$). Değişkenlerin ayrı ayrı katkılarına bakıldığında yalnızca anne kabul/ilgi değişkeninin ($\beta = -.22$, $p<.01$) proaktif saldırganlığı negatif bir şekilde yordadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle annenin kabul ve ilgisi arttıkça ergenin proaktif saldırganlık eğiliminin azaldığı söylenebilir. İkinci ve üçüncü aşamalarda proaktif

saldırganlığı anlamlı biçimde yordamayan bilişsel empati ($\beta = .08$, $p > .05$) dördüncü aşamada anlamlı hale gelmiştir ($\beta = .11$, $p < .05$). Böylece tüm değişkenler hep birlikte proaktif saldırganlıktaki varyansın %21'ini açıklamıştır ($F(10,340) = 8.84$, $p < .01$).

Ebeveyn Stilinin Ergenin Empati Düzeyi ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi

Saldırganlık ile ilişkisi incelenen çocuk yetiştirme stilleri değişkeni, kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol olmak üzere iki boyutludur. Bu iki boyutun çaprazlanmasıyla açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan, otoriter olmak üzere dört boyut oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle; her iki boyutta da medyan değerinin üzerinde puan alan kişiler “açıklayıcı/otoriter”; medyan değerinin altında puan alan kişilerse “izin verici/ihmalkar” ebeveyn sınıfına girerken; kabul/ilgi boyutunda medyan değerinin üzerinde, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyan değerinin altında puan alan kişiler “izin verici/şımartan”; kabul/ilgi boyutunda medyan değerinin altında, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyan değerinin üzerinde puan alan kişilerse “otoriter” ebeveyn sınıfına dahil edilerek dört boyut oluşturulmuştur (Sümer ve Güngör, 1999). Araştırmaya katılan öğrencilerden 79'unun annesi açıklayıcı/otoriter, 74'ünün annesi izin verici/ihmalkar, 105'inin annesi izin verici/şımartan, 113'ünün annesi ise otoriter ebeveyn stiline sahiptir. Öğrencilerin 88'inin babası açıklayıcı/otoriter, 85'inin babası izin verici/ihmalkar, 101'inin babası izin verici/şımartan, 91'inin babası ise otoriter ebeveyn stiline sahiptir.

Ergenlerin reaktif-proaktif saldırganlık ve bilişsel-duygusal empati düzeylerinin algılanan ebeveyn stili ve cinsiyete bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla verilere anne ve baba için iki ayrı 2 (ergenin cinsiyeti) x 4 (ebeveyn stili; izinverici/ihmalkar, otoriter, izinverici/şımartan, açıklayıcı otoriter) faktörlü çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır.

Çok değişkenli varyans analizi sonuçları ergenlerin saldırganlık ve empati

düzeyleri üzerinde algılanan anne stili (Wilk's $\lambda = .86$, $F(12,952) = 4.80$, $p < .01$, partial $\eta^2 = .05$) ve cinsiyet (Wilk's $\lambda = .87$, $F(4,360) = 13.60$, $p < .01$, partial $\eta^2 = .13$) temel etkilerinin anlamlı olduğunu, ancak algılanan anne stili ve cinsiyet ortak etkisinin anlamlı olmadığını göstermiştir.

Çok değişkenli varyans analizinin izleyen varyans analizi sonuçları Tablo 11'da sunulmuştur. Bulgular, bilişsel empatinin cinsiyete bağlı olarak farklılaştığını göstermiştir ($F(1,363) = 13.79$, $p < .01$, $\eta^2 = .04$). Kız ergenlerin bilişsel empati düzeyleri ($Ort. = 36.93$; $SS = 5.88$) erkek ergenlerden ($Ort. = 34.49$; $SS = 6.03$) daha yüksektir. Benzer şekilde, kız ve erkek ergenlerin duygusal empati düzeyleri arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(1,363) = 47.87$, $p < .01$). Kızların duygusal empati eğilimleri de ($Ort. = 36.87$; $SS = 6.60$) erkeklerin duygusal empati eğilimlerinden ($Ort. = 31.88$; $SS = 6.84$) daha yüksektir.

Varyans analizi sonuçlarına göre, proaktif saldırganlık konusunda cinsiyete bağlı anlamlı farklılaşmalar vardır ($F(1,363) = 6.66$, $p \leq .01$, $\eta^2 = .02$). Erkek ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin ($Ort. = 11.92$; $SS = 2.83$) kızlardan ($Ort. = 11.28$; $SS = 2.44$) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Reaktif saldırganlık eğiliminde ise cinsiyetler arası bir fark yoktur.

Varyans analizi sonucunda anne çocuk yetiştirme stillerinin, ergenlerin bilişsel empati ($F(3,363) = 4.63$, $p < .01$, $\eta^2 = .04$), duygusal empati ($F(3,363) = 3.86$, $p \leq .01$, $\eta^2 = .03$), reaktif saldırganlık ($F(3,363) = 8.51$, $p < .01$, $\eta^2 = .07$) ve proaktif saldırganlık ($F(3,363) = 8.68$, $p < .01$, $\eta^2 = .07$) düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Hangi gruplar arasında fark olduğunu görmek amacıyla grup ortalamaları Tukey HSD testi ile karşılaştırılmıştır. İzin verici/şımartan annelerin çocuklarının bilişsel empati düzeylerinin ($Ort. = 37.34$; $SS = 5.78$) izin verici/ihmalkar annelerin çocuklarına

(*Ort.*=33.74; *SS*=5.49) oranla daha yüksek olduğu görülmüştür (Ortalamlar arası fark = 3.60, $p<.05$).

Tablo 11. Cinsiyet ve Farklı Anne Stillerinin Ergenlerin Bilişsel Empati, Duygusal Empati, Reaktif Saldırganlık, Proaktif Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	P	Partial η^2
Corrected Model	Bilişsel Empati	1128,172	7	161,167	4,669	.000	.083
	Duygusal Empati	2969,775	7	424,254	9,615	.000	.156
	Reaktif Saldırganlık	593,201	7	84,743	4,182	.000	.075
	Proaktif Saldırganlık	247,724	7	35,389	5,396	.000	.094
Intercept	Bilişsel Empati	445544,180	1	445544,180	12907,69	.000	.973
	Duygusal Empati	412356,642	1	412356,642	9345,590	.000	.963
	Reaktif Saldırganlık	131560,202	1	131560,202	6493,133	.000	.947
	Proaktif Saldırganlık	46832,399	1	46832,399	7140,463	.000	.952
Anne stil	Bilişsel Empati	479,731	3	159,910	4,633	.003	.037
	Duygusal Empati	510,872	3	170,291	3,859	.010	.031
	Reaktif Saldırganlık	517,413	3	172,471	8,512	.000	.066
	Proaktif Saldırganlık	170,831	3	56,944	8,682	.000	.067
Cinsiyet	Bilişsel Empati	476,141	1	476,141	13,794	.000	.037
	Duygusal Empati	2111,934	1	2111,934	47,865	.000	.116
	Reaktif Saldırganlık	45,916	1	45,916	2,266	.133	.006
	Proaktif Saldırganlık	43,678	1	43,678	6,660	.010	.018
Anne stil x cinsiyet	Bilişsel Empati	62,258	3	20,753	.601	.615	.005
	Duygusal Empati	108,21	3	36,070	.817	.485	.007
	Reaktif Saldırganlık	41,437	3	13,812	.682	.564	.006
	Proaktif Saldırganlık	29,323	3	9,774	1,490	.217	.012

Tukey testi sonuçları hem otoriter annelerin (*Ort.*=34.60; *SS*=6.70) hem de

izin verici/şımartan annelerin ($Ort.=35.80$; $SS=7.21$) çocuklarının duygusal empati düzeylerinin izin verici/ihmalkar annelerin çocuklarının duygusal empati düzeylerinden ($Ort.=31.72$; $SS=6.99$) daha yüksek olduğunu göstermiştir (sırasıyla, ortalamalar arası fark= 2.89 , $p<.05$ ve 4.08 , $p<.01$).

Otoriter annelerin çocuklarının reaktif saldırganlık düzeyleri ($Ort.=21.20$; $SS=4.83$) hem izin verici/ihmalkar ($Ort.=18.97$; $SS=4.20$) hem izin verici/şımartan ($Ort.=18.34$; $SS=4.13$) hem de açıklayıcı/otoriter ($Ort.=18.90$; $SS=4.74$) annelerin çocuklarından daha yüksek bulunmuştur (sırasıyla, ortalamalar arası fark = 2.23 , $p<.01$; 2.86 , $p<.01$ ve 2.30 , $p<.01$).

Otoriter annelerin çocuklarının proaktif saldırganlık düzeyleri ($Ort.=12.42$, $SS=3.18$), izin verici/şımartan annelerin ($Ort.=10.83$, $SS=1.55$) ve açıklayıcı/otoriter annelerin çocuklarından ($Ort.=11.01$, $SS=2.14$) daha yüksek bulunmuştur (sırasıyla, ortalamalar arası fark = 1.60 , $p<.01$ ve 1.41 , $p<.01$). Ayrıca izin verici/ihmalkar annelerin çocuklarının proaktif saldırganlık düzeyleri ($Ort.=12.09$, $SS=3.11$), izin verici/şımartan annelerin ($Ort.=10.83$, $SS=1.55$) ve açıklayıcı/otoriter annelerin çocuklarından ($Ort.=11.01$, $SS=2.14$) daha yüksek bulunmuştur (sırasıyla, ortalamalar arası fark = 1.27 , $p<.01$ ve 1.08 , $p<.05$).

Farklı baba stiline sahip ergenlerin bilişsel-duygusal empati düzeylerinin ve reaktif-proaktif saldırganlık düzeylerinin anlamlı biçimde farklı olup olmadığını sınamak amacı ile verilere 2 (ergenin cinsiyeti) x 4 (baba stili; izin verici/ihmalkar, otoriter, izin verici/şımartan, açıklayıcı/otoriter) faktörlü çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır.

Çok değişkenli varyans analizi sonuçları ergenlerin saldırganlık ve empati düzeyleri üzerinde algılanan baba stili ($Wilk's \lambda = .87$, $F(12,37) = 4.09$, $p<.01$, kısmi

$\eta^2=.04$) ve cinsiyet (Wilk's $\lambda = .85$, $F(4,354) = 16.14$, $p<.01$, kısmi $\eta^2=.15$) temel etkilerinin anlamlı olduğunu, ancak algılanan baba stili ve cinsiyet ortak etkisinin anlamlı olmadığını göstermiştir.

Varyans analiz sonuçları, baba çocuk yetiştirme stillerinin ergenin duygusal empati ($F(3,357) = 6.85$, $p<.01$, $\eta^2=.05$), reaktif saldırganlık ($F(3,357) = 4.78$, $p<.01$, $\eta^2=.04$) ve proaktif saldırganlık ($F(3,357) = 6.45$, $p<.01$, $\eta^2=.05$) düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir (Tablo 12).

Gruplar arası farkları test etmek için Grup ortalamaları Tukey HSD testi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, açıklayıcı/otoriter babaların çocuklarının duygusal empati düzeyleri (*Ort.=36.63*; *SS=7.04*) izin verici/ihmalkar babaların çocuklarından (*Ort.=32.12*, *SS=6.75*) daha yüksektir (Ortalamalar arası fark = 4.51, $p<.01$).

Otoriter babaların çocuklarının reaktif saldırganlık düzeyleri (*Ort.=21.01*, *SS=4.80*) izin verici/şımartan babaların çocuklarına (*Ort.=18.51*, *SS=4.14*) kıyasla daha yüksektir (Ortalamalar arası fark = 2.50, $p<.01$).

Otoriter babaların çocuklarının proaktif saldırganlık düzeyleri (*Ort.=12.48*, *SS=3.23*) izin verici/şımartan (*Ort.=11.02*, *SS=2.02*) ve açıklayıcı/otoriter babaların çocuklarından (*Ort.=11.15*, *SS=2.04*) daha yüksektir (sırasıyla, ortalamalar arası fark = 1.46, $p<.01$, ve 1.34, $p<.01$). Ayrıca, izin verici/ihmalkar babaların çocuklarının proaktif saldırganlık düzeyleri (*Ort.=12.01*, *SS=3.01*) izin verici/şımartan babaların çocuklarından (*Ort.=11.02*, *SS=2.02*) daha yüksek bulunmuştur (Ortalamalar arası fark = .99, $p\leq.05$).

Tablo 12. Cinsiyet ve Farklı Baba Stillерinin, Bilişsel Empati, Duygusal Empati, Reaktif Saldırganlık, Proaktif Saldırganlık Puanları Üzerindeki Etkisine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	P	Partial η^2
Corrected Model	Bilişsel Empati	996,860	7	142,409	3,932	.000	.072
	Duygusal Empati	3498,194	7	499,742	12,085	.000	.192
	Reaktif Saldırganlık	325,372	7	46,482	2,154	.038	.041
	Proaktif Saldırganlık	176,184	7	25,169	3,693	.001	.068
Intercept	Bilişsel Empati	457503,434	1	457503,434	12630,480	.000	.973
	Duygusal Empati	426313,253	1	426313,253	10309,602	.000	.967
	Reaktif Saldırganlık	138504,049	1	138504,049	6419,187	.000	.947
	Proaktif Saldırganlık	49106,943	1	49106,943	7204,918	.000	.953
Baba stil	Bilişsel Empati	269,877	3	89,959	2,484	.061	.020
	Duygusal Empati	850,198	3	283,399	6,853	.000	.054
	Reaktif Saldırganlık	309,424	3	103,141	4,780	.003	.039
	Proaktif Saldırganlık	131,873	3	43,958	6,449	.000	.051
Cinsiyet	Bilişsel Empati	666,773	1	666,773	18,408	.000	.049
	Duygusal Empati	2478,119	1	2478,119	59,929	.000	.144
	Reaktif Saldırganlık	3,495	1	3,495	.162	.688	.000
	Proaktif Saldırganlık	19,494	1	19,494	2,860	.092	.008
Baba Stil x cinsiyet	Bilişsel Empati	43,666	3	14,555	.402	.752	.003
	Duygusal Empati	188,146	3	62,715	1,517	.210	.013
	Reaktif Saldırganlık	8,948	3	2,983	.138	.937	.001
	Proaktif Saldırganlık	19,871	3	6,624	.972	.406	.008

IV. TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin bilişsel ve duygusal empati, anne ve baba tarafından uygulanan şiddet, anne kabul/ilgi, anne sıkı denetim/kontrol, baba kabul/ilgi ve baba sıkı denetim/kontrol değişkenleri tarafından ne derece yordandığını test etmektir. Araştırmanın bir diğer amacı ise ergenlerin empati ve saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete ve dört farklı ebeveyn stiline (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihmalkar) bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

Bu bölümde araştırmanın amacı ve hipotezleri doğrultusunda yapılan analizler tartışılmıştır. Aşağıda, ilk olarak yaşa bağlı olarak reaktif ve proaktif saldırganlık eğiliminin farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin sonuçlara değinilmiştir. Ardından, cinsiyete bağlı olarak ergenlerin bilişsel/duygusal empati düzeyleri ve reaktif/proaktif saldırganlık eğilimlerinin değişip değişmediği tartışılmıştır. Daha sonra ergenlerin empati düzeyleri, algıladıkları ebeveyn stilleri ve ebeveyn şiddetine bağlı olarak reaktif/proaktif saldırganlık eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı tartışılmıştır. En son bölümde ise, algılanan dört farklı çocuk yetiştirme stiline bağlı olarak ergenlerin bilişsel/duygusal empati düzeylerinin ve reaktif/proaktif saldırganlık eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığına değinilmiştir.

Ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık düzeylerinin yaşa bağlı olarak değişip değişmediğini test etmek için yapılan analiz sonuçlarına göre, ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin yaşa bağlı olarak değişmediği, proaktif saldırganlık eğilimlerinin ise yaşla birlikte arttığı gözlenmiştir. Benzer olarak, Fung, Raine ve Gao (2009) tarafından 11-15 yaş aralığındaki ergenlerle yapılan bir çalışmada da kızların değil ama erkeklerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin yaşla birlikte arttığı, reaktif saldırganlıklarının ise değişmediği gözlenmiştir. Erkek ergenlerle yapılan başka bir boylamsal çalışmada ise 15

yaşındaki ergenlerin hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimleri 13 yaşındaki ergenlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur (Barker, Tremblay, Nagin, Vitaro ve Lacoures, 2006).

Araştırmalar çocukların sekiz yaşından itibaren saldırganlığı bir anlaşmazlık çözüm yolu olarak görmeye ve kullanmaya başladıklarını (Huesmann ve Guerra, 1997) ve ergenlik dönemindeki öğrencilerin saldırganlığın etkili bir yol olduğuna ergenlik öncesi dönemdeki öğrencilere kıyasla daha çok inandıklarını (Lochman ve Dodge, 1994) göstermektedir. Bizim çalışmamız ise çocukluktan ergenliğe proaktif saldırganlıkta görülen artışın ergenlik dönemi boyunca da artmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Proaktif saldırganlık eğilimindeki bu artışın ergenlikten yetişkinliğe geçişte devam edip etmediği sorusuna yanıt verecek araştırmalara ihtiyaç vardır.

Ergenlik dönemindeki öğrenciler için arkadaşlar arasında kabul görme ve popüler bir yere sahip olma önemli bir hale gelmektedir (Steinberg, 1999). Popüler olma isteği ergenlikte en üst düzeye ulaşır (Cillesen, Mayeux, Ha, Bruyn ve LaFontana, 2014). Ergenler bu dönemde popüler olmak ve kabul görmek için çeşitli davranışlar sergilerler. Peets ve Hodges (2014) tarafından ergenlerle yapılan bir araştırmada saldırganlık eğilimi yüksek olan ergenlerin arkadaşları tarafından daha popüler algılandıkları bulunmuştur. Li ve Wright (2014) ise 11-15 yaş aralığındaki ergenlerle yaptıkları çalışmada, popüler olmak isteyen ergenlerin kendi saldırganlık eğilimlerini akranlarına kıyasla daha yüksek olarak değerlendirdiklerini bulmuşlardır. Ergenlikte proaktif saldırganlığın yaşla birlikte artış göstermesi, proaktif saldırganlığın popüler olma ya da prestij sağlama amacıyla kullanılmasından kaynaklanıyor olabilir.

Bu çalışmada kızların hem bilişsel empati eğilimleri hem de duygusal empati eğilimleri erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu literatürdeki birçok araştırma

bulgusu ile tutarlıdır (örn. Olweus ve Endresen, 1998; Mayberry ve Espelage, 2007). Örneğin, Albiero ve arkadaşları (2008) İtalyan ergenlerle yaptıkları bir araştırmada, kız ergenlerin empatik eğilimlerinin erkek ergenlerden daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Marcus (2007), kız ve erkek ergenler arasındaki bu farklılaşmayı cinsiyete bağlı benimsenmiş rollerle açıklamıştır. Toplum tarafından erkeklere sunulan roller daha çok sertlik ve itibar ile alakalı iken, kızlara sunulan rollerin daha çok duygusal destek ve manevi ilgiyle alakalı olması kızların empatik eğilimlerini arttırıyor olabilir. Ancak literatürde Marcus'un cinsiyet rolleri ve empati ilişkisi konusundaki açıklaması ile çelişen bulgulara da rastlanmaktadır. Örneğin, Schwenck ve arkadaşları (2014) tarafından 7-17 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerle yapılan bir araştırmada kızların bilişsel empati eğilimleri erkeklere kıyasla daha yüksek bulunurken, duygusal empati açısından cinsiyete bağlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Cinsiyet rollerinin yeni yeni öğrenilmeye başlandığı beş yaş grubuyla yapılan başka bir çalışmada da (Carreras ve arkadaşları, 2014) kız çocuklarının empati eğilimlerinin erkek çocuklarından daha yüksek bulunması bu durumun sadece benimsenmiş rollerle değil başka faktörlerle de ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Cinsiyetler arası empati farklarının nedenlerini açıklayacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete bağlı olarak değişip değişmediğine ilişkin analiz sonuçları, erkeklerin proaktif saldırganlık düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğunu, reaktif saldırganlık açısından ise kızlar ve erkekler arasında bir fark olmadığını göstermiştir. Saldırgan davranışta cinsiyete bağlı farklılıkları araştıran çalışmaların bulguları (örn. Lansford ve arkadaşları, 2006; Kaplan, 2012) genel olarak erkeklerin saldırganlık eğiliminin kızlara kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ancak reaktif ve proaktif saldırganlık açısından cinsiyetler arası karşılaştırmalar yapan çalışmaların bulguları farklılıklar göstermektedir. Çalışmalarda

genellikle erkek ergenlerin hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimlerinin kız ergenlere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur (Calvete ve arkadaşları, 2012; Mayberry ve Espelage, 2007). Ülkemizde yapılan iki ayrı çalışmada da bu bulgu tekrarlanmıştır (Aydın ve Akgün, 2014; Uzbaş ve Öz, 2012).

Bizim çalışma bulgularımız ile tutarlı olarak Miller ve Lynam (2006) ve Fung, Raine ve Gao (2009) da erkek ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin kız ergenlere kıyasla daha yüksek olduğunu, reaktif saldırganlık düzeyleri arasında ise bir fark olmadığını bulmuşlardır.

Öte yandan, Brendgen ve arkadaşları (2006) tarafından ikizlerle yapılan bir araştırmada bizim bulgularımızın tam tersi bulgular elde edilmiştir. Erkeklerin reaktif saldırganlık eğilimleri kızlara göre daha yüksek bulunurken, proaktif saldırganlık konusunda cinsiyete bağlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Ancak Brendgen ve arkadaşlarının (2006) çalışması okul öncesi çocuklarla yapılmıştır. Reaktif ve proaktif saldırganlık ile cinsiyet arasındaki ilişki çocuklukta ve ergenlikte farklılıklar gösteriyor olabilir.

Erkeklerin proaktif saldırganlıklarının daha yüksek olmasının nedeni erkeklerin saldırgan davranışlarının toplum tarafından daha kabul edilir görülmesi, kızların saldırgan davranışlarının ise ayıplanarak cezalandırılması olabileceği gibi erkeklerin şiddet içeren davranışlarının bir güç göstergesi olarak görülmesi, prestij sağlaması ve pekiştirilmesi de olabilir. Reaktif saldırganlık eğilimleri açısından kızlar ve erkekler arasında bir fark gözlenmemesinin sebebi ise ergenlik döneminde görülen hormonal ve fiziksel değişimlerle birlikte kızların da erkekler gibi engellenme ve kışkırtma durumunda dürtüsel ve anlık reaktif saldırgan tepkiler vermeleri olabilir (Vermeersch, T'Sjoen, Kaufman ve Vincke, 2008; Graber, Brooks-Gunn ve Warren, 2006).

Araştırmanın ergenlerin duygusal empati düzeyleri arttıkça reaktif saldırganlık

eğilimleri azalır yönündeki hipotezi desteklenmemiştir. Regresyon analizleri sonucu, duygusal empatinin reaktif saldırganlığı anlamlı bir şekilde yordamadığı bulunmuştur. Oysa literatürde (örn. Pouw ve arkadaşları, 2013; Rieffe ve Meerum Terwogt, 2006; Mayberry ve Espelage, 2007) yüksek düzeyde duygusal empati eğiliminin reaktif saldırganlık eğilimini azalttığı yönünde bulgular vardır.

Araştırmanın ergenlerin bilişsel empati düzeyleri arttıkça proaktif saldırganlık düzeylerinin düşeceği yönündeki hipotezi de desteklenmemiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiği zaman bilişsel empati ve proaktif saldırganlık arasındaki ilişkinin ağırlıklı olarak hangi yönde olduğu, bu alanda yapılmış çalışma sayısının az olması nedeniyle belirsizdir. Bilişsel empatinin proaktif saldırganlık eğilimini azalttığını ortaya koyan çalışmalar olsa da (örn. Mayberry ve Espelage, 2007), proaktif saldırganlık ve bilişsel empati arasındaki pozitif yönlü bir ilişkiyi destekleyen çalışmalar da vardır (örn. Sutton ve arkadaşları, 1999). Reaktif ve proaktif saldırganlığın bilişsel ve duygusal empati ile ilişkisi yanıt arayan bir soru olmaya devam etmektedir.

Özetle, bu çalışmada bilişsel empati ve duygusal empati ne reaktif ne de proaktif saldırganlığı yordamamıştır. Oysa literatürde empatinin saldırganlığı azalttığı sık rastlanan bir bulgudur (Gini ve arkadaşları, 2007; Mayberry ve Espelage, 2007; Jolliffe ve Farrington, 2006). Bu durumun olası nedenlerinden biri bu çalışmada ergenlerin empati becerilerinin ölçek ile değerlendirilmiş olması olabilir. Öyküler kullanılarak ya da davranış ölçümleri alınarak yapılacak değerlendirmeler istendik yanıtlar verme yanlılığını azaltarak empati becerilerinin daha doğru değerlendirilmesini sağlayabilir. Bilişsel ve duygusal empatinin reaktif ve proaktif saldırganlıkla ilişkisini araştırarak yeni çalışmalarda ölçek yerine senaryolar ya da deneysel manipulasyonlar kullanılmasının daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen bir diğer değişken ebeveyn tarafından uygulanan fiziksel ceza ya da dayak, yani ebeveyn şiddetidir. Ebeveynler tarafından bir disiplin yöntemi olarak fiziksel ceza ve dayanın kullanılması çok uzun yıllardır tartışma konusudur. Uygulanan fiziksel cezadan çocukların etkilenip etkilenmediği ya da nasıl etkilendiği ise kesin bir sonuca ulaştırılamamıştır (Gershoff, 2002). Bazı araştırmacılar (örn. Larzelere, 2000) fiziksel ceza ve dayanın etkili ve gerekli bir teknik olduğunu savunurken, bazıları da (örn. McCord, 1997; Straus, 1994) etkisiz ve çocuğa zarar veren bir teknik olduğunu savunur.

Ebeveynlerin uyguladığı fiziksel ceza ve dayak çocukların ahlaki değerleri içselleştirmesine imkan vermez. Çünkü bu çocuklar istenmeyen davranışlarının neden yapılmaması gerektiğini tam olarak öğrenemezler ve davranışlarının diğerlerinin üzerindeki etkisini göremezler (Smetana, 1997; akt. Gershoff, 2002). Çocuğun ahlaki değerleri içselleştirmesi anne baba gücünün minimum düzeyde ön planda olduğu, çocuğun bağımsız olmaya teşvik edildiği, çocuktan istenen davranışların neden istendiğiyle ilgili açıklamaların yapıldığı ebeveyn uygulamaları ile daha kolay gerçekleşir (Kuczynski ve Hildebrandt, 1997; akt. Gershoff, 2002).

Ebeveynler tarafından fiziksel ceza ve dayanın kullanılması ebeveyn-çocuk ilişkisi için de bir dezavantaj olarak görülür (Azrin, Hake ve Hutchinson, 1965). Fiziksel ceza ve dayak çocukta korku, kaygı ve öfke duygularının gelişmesine sebep olur. Eğer bu duygular anne ve babalara genellenirse olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi engellenmiş olur (Mumme ve Campos, 1998; akt. Gershoff, 2002). Böylece anne baba ve çocuk arasında yıkıcı bir davranış döngüsü başlar (Dishion ve Patterson, 1999). Fiziksel ceza ve dayak yerine ailelerin çocuklarına istenmeyen davranışların neden istenmediğiyle ilgili açıklamalar yapması daha etkili bir yöntemdir. Çocuğun istenmeyen davranışını ortadan

kaldırmak için fiziksel ceza ve dayanın kullanılması kısa süreli etki yaratsa da uzun vadede ebeveyn etkililiğini olumsuz biçimde etkileyen bir durumdur. Özellikle anne babaların çocuklarının davranışlarını kontrol etmekte zorlandığı ergenlik döneminde fiziksel ceza ve dayanın kullanılması ebeveynin çocuğu üzerindeki etkisini azaltmaktadır (Straus, 1994).

Çalışmanın ebeveyn şiddetinin ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerini arttırdığı yönündeki hipotezi desteklenmiştir. Buna göre, anne ve babası tarafından fiziksel ceza ya da dayaya maruz bırakılan ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimleri akranlarından daha yüksektir. Bu bulgu alandaki birçok çalışma (örn. Dodge ve arkadaşları, 1997; Vitaro ve arkadaşları, 2006; Xu ve arkadaşları, 2009) ile tutarlıdır. Berkowitz (1963), ebeveynin fiziksel ceza uygulaması ve reaktif saldırganlık arasındaki ilişkiyi engellenme saldırganlık modeliyle açıklamıştır. Bu modele göre reaktif saldırganlık bir engellenmeden sonra çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığı zaman anne ve babası tarafından şiddete maruz bırakılan çocukların daha tepkisel davrandığı ve öfke duygusuyla reaktif saldırgan davranışlar sergilediği söylenebilir.

Bu araştırmada anne ve babası tarafından fiziksel ceza ya da dayaya maruz bırakılan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin de yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu bulgu da literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir (örn. Vitaro ve arkadaşları, 2006; Xu ve arkadaşları, 2009). Proaktif saldırganlık ve fiziksel ceza kullanılan ebeveyn uygulamaları literatürde sosyal öğrenme kuramıyla (Bandura, 1973) açıklanmıştır. Fiziksel ceza ve dayak içeren ebeveyn uygulamaları saldırgan bir model oluşturduğu için çocuk anne ve babasından gördüğü bu saldırgan davranış kalıplarını kendisi de kullanmaya başlamaktadır. Diğer bir deyişle anne ve babalarının cezalandırma yöntemi olarak dayayı, vurmayı ve bağırmasını tercih ettiğini gören çocuklar, günlük hayatta

da anlaşmazlıklarını çözmek için şiddet içeren bu davranışları kullanmayı öğrenmektedirler.

Bu çalışmada elde edilen ebeveyn şiddetinin hem reaktif hem de proaktif saldırganlığın önemli yordayıcılarından biri olduğu bulgusu 88 çalışmanın incelendiği bir metanaliz çalışmasının (Gershoff, 2002) bulguları ile tutarlıdır. Gershoff, anne ve babalar tarafından uygulanan fiziksel ceza ve dayanın çocuk ve ergenlerin yüksek düzeydeki saldırgan ve antisosyal davranışlarıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Özetle, literatürde sınırlı sayıda da olsa fiziksel ceza ve dayanın etkili bir yöntem olduğunu belirten araştırmacılar olsa da (örn. Larzelere, 2000) mevcut çalışmada ebeveyn şiddetinin saldırganlık gibi son derece olumsuz davranışlara yol açabileceği bir kez daha görülmüştür.

Bu çalışmada ele alınan değişkenlerden birisi de ebeveyn stilleridir. Bu bağlamda ele alınan hipotezlerden biri, anne ve babası tarafından yüksek düzeyde sıkı denetim ve kontrol algılayan ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin yüksek olacağı yönündedir. Analizler, bu hipotezin baba sıkı denetim kontrol boyutu için değil ama anne sıkı denetim/kontrol boyutu için desteklendiğini göstermiştir. Bu bulgu, Xu ve arkadaşlarının (2009), sıkı denetim ve kontrol düzeyi yüksek ebeveynlerin çocuklarının reaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu bulgusu ile tutarlıdır. Literatürdeki birçok çalışma ile paralel olarak (örn. Pang ve arkadaşları, 2013; Vitaro ve arkadaşları, 2006) bu çalışmada da annesinin sıkı denetim ve kontrol düzeyini yüksek olarak algılayan ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ergenlerin anne babalarının sıkı denetim ve kontrol düzeylerini yüksek olarak hissetmesi, bağımsızlıklarının engellendiğini düşünmelerine sebep olabilir. Reaktif saldırgan davranış bir engellenme ya da kışkırtma durumunda sergilendiği için (Berkowitz, 1993) anne ve babası tarafından engellendiğini hisseden

çocuk bunu akran ilişkilerine de yansıtıp reaktif saldırgan tepkiler verebilir.

Anne ve babaların çocuklarına karşı kabul ve ilgi düzeylerinin uygun ölçüde olması, çocuğun saldırgan dürtüleriyle daha iyi baş etmesine yardımcı olmaktadır (Rohner, 2004). Bu nedenle bu çalışmada ergenlerin anne babasından algıladığı kabul/ilgi düzeyi artarken reaktif saldırgan davranış eğiliminin azalması beklenmiştir. Analizler sonucunda bu hipotezin desteklenmediği, yani anne babaların kabul/ilgi düzeyinin ergenin reaktif saldırganlık eğilimini yordamadığı bulunmuştur. Özetle, reaktif saldırganlık annenin sıkı denetim ve kontrolü ile pozitif yönde ilişkiliyken annenin kabul ve ilgisiyle ilişkili bulunmamıştır. Babanın ise ne sıkı denetim kontrolünün ne de kabul ilgisinin ergenin reaktif saldırganlığı ile ilişkili olmadığı bulunmuştur.

Bu çalışmada test edilen diğer bir hipotez ise, anne babasının kendisine karşı kabul, ilgi ve sevgi düzeyinin yüksek olduğunu belirten ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin düşük olacağı yönündedir. Bulgular, babanın kabul ilgi ve sevgi göstermesinin ergenin proaktif saldırganlık eğilimi ile ilişkili olmadığını ancak annenin kabul, ilgi ve sevgi göstermesinin proaktif saldırganlığı azalttığını göstermiştir. Diğer bir deyişle anneden algılanan kabul, ilgi ve sevginin yüksek olması, ergenlerin düşük proaktif saldırganlık eğilimleri ile ilişkili bulunmuştur. Rohner (2004) de ailesinden kabul, ilgi ve sevgi gören çocukların saldırganlık dürtüleriyle daha iyi baş edebildiklerini ve daha düşük düzeyde saldırgan tepkiler verdiklerini vurgulamıştır. Aile sistemleri içerisinde çocuğa birincil olarak bakım ve destek veren kişi daha çok anne, maddi destek veren kişi ise daha çok baba olarak algılanır (Steinberg ve Silk, 2002). Ebeveyn uygulamaları içerisinde de babanın anneye göre biraz daha sert bir imajının olması gerektiğine inanılır (Steinberg ve Silk, 2002). Bu yüzden ergenin hem saldırgan davranışları hem de olumlu sosyal davranışları için annenin kabul, ilgi ve sevgi düzeyi daha belirleyici olabilir. Sonuç olarak,

annesinden ihtiyaçlarına uygun oranda kabul, ilgi ve sevgi gördüğüne inanan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinin düşük olması anlaşılabilir bir bulgudur.

Ebeveyn Stillerinin Ergenin Empati ve Saldırganlık Eğilimi ile İlişkisi

Ergenlerin bilişsel ve duygusal empati düzeylerinin ebeveyn stillerine (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan) bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla yapılan varyans analizi sonuçları ebeveyn stillerinin hem bilişsel hem de duygusal empati ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bulgulara göre, izin verici/şımartan annelerin çocuklarının hem bilişsel hem duygusal empati düzeyleri izin verici/ihmalkar annelerin çocuklarına oranla daha yüksektir. İzin verici/şımartan anne babaların çocuklarına karşı sevgi ve ilgi düzeyleri çok ykseken, izin verici/ihmalkar anne babalar çocuklarına yeterince sevgi ve ilgi göstermezler (Steinberg ve arkadaşları, 1994). Coie ve Dodge (1998), ergenlikte anne ve babalarla kurulan sıcak ve destekleyici ilişkilerin olumlu sosyal davranışları arttırdığını belirtmiştir. ocuğuna sevgi ve ilgisini gösteren anne babaların çocuğuyla kurduğu iletişim daha sıcak ve destekleyicidir. Bu nedenle annesini izin verici/şımartan olarak algılayan ergenlerin bilişsel empati ve duygusal empati eğilimlerinin annesini izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlerden daha ysek olması beklendik bir bulgudur. Ayrıca annesini otoriter olarak algılayan ergenlerin duygusal empati düzeyleri annesini izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlerin duygusal empati düzeylerinden daha ysek bulunmuştur.

Ergenlerin empati eğilimlerinin baba stillerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının test edildiği analiz sonuçlarına göre, babasını açıklayıcı/otoriter olarak algılayan ergenlerin duygusal empati düzeyleri babasını izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlerin duygusal empati düzeylerinden daha yüksektir. Açıklayıcı/otoriter ebeveyn olumlu sosyal davranışları arttırır (Milevsky, 2012; Steinberg ve Silk, 2002). İzin

verici/ihmalkar tarzdaki ebeveynlerde ise düşük düzeyde destek ve ilgi olduğu için, babasını açıklayıcı/otoriter olarak algılayan ergenler karşıdakinin duygusal durumuna daha uygun tepkiler verirler (Steinberg ve arkadaşları, 1994).

Bu çalışmada yanıt aranan araştırma sorularından bir diğeri, ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin algılanan çocuk yetiştirme stillerine bağlı olarak (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan) farklılaşp farklılaşmadığıdır. Bulgular, annesini otoriter olarak algılayan ergenlerin reaktif saldırganlık eğiliminin diğeri üç anne stiline kıyasla (açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan); babasını otoriter olarak algılayan ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin ise sadece izin verici/şımartan baba stiline kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Baskıcı ve otoriter ebeveyne sahip olduğunu belirten ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek bulunması literatürdeki birçok araştırma bulgusunu (örn. Xu ve arkadaşları, 2009; Pang ve arkadaşları, 2013) destekler niteliktedir. Baskı ve denetimin çok yüksek, kabul/sevgi ve ilginin çok düşük olduğu otoriter tarzdaki ebeveynler çocuklarına katı sınırlar koyan, değişimi çok az kabul eden, istek ve taleplerinin koşulsuz yapılmasını bekleyen, talepleri yerine gelmediği zaman cezaya başvuran ve çocuklarına söz hakkı tanımayan anne ve babalardır (Darling ve Steinberg, 1993). Ergenlik dönemi ise ergenin kendini tanıdığı, dünyadaki olaylarla ilgili bir bakış açısı geliştirdiği önemli bir dönemdir. Bu dönemdeki ergen, fikirlerine önem verilmesini, söylediklerinin dikkate alınmasını ister. Oysa, otoriter anne babalar ergenin fikirlerini önemsemediği için ergen anne babası ile sıklıkla zıtlaşır ve bu zıtlaşmalar ergende öfke duygusu yaratır. Ergenin anne ve babası ile olan bu ilişki tarzı, akranları ve çevresindeki diğeri kişilerle ilişkilerinde de reaktif saldırgan tepkiler vermesine neden olabilir. Xu ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan bir araştırmada da mevcut çalışma ile tutarlı bir şekilde otoriter

anne ve babaların çocuklarının reaktif saldırganlık eğilimleri diğer stillerdeki anne ve babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Otoriter tarzın tam zıddı olan izin verici/şımartan anne ve babaların çocuklarının reaktif saldırganlık eğilimlerinin, otoriter tarzdaki anne ve babaların çocuklarına kıyasla daha düşük olmasının sebebi de otoriter anne ve babaların çocuklarına çok fazla göstermediği kabul, ilgi, sevgi ve desteği izin verici/şımartan anne ve babaların fazlasıyla göstermesi olabilir.

Sıkı denetim ve kontrol düzeyi yüksek olan otoriter annelerin çocuklarının reaktif saldırganlık eğilimlerinin diğer üç stildeki (açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmkar, izin verici/şımartan) annelerin çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu bulgusu yukarıda sözü edilen anneden algılanan sıkı denetim ve kontrol düzeyinin yüksek oluşunun ergenin reaktif saldırganlık eğilimini arttırdığı bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada annesini ve babasını otoriter olarak algılayan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimleri annesini ve babasını izin verici/şımartan ve açıklayıcı/otoriter olarak algılayan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerine göre daha yüksek bulunmuştur. İzin verici/şımartan ve açıklayıcı otoriter ebeveynler çocuklarından sevgi, ilgi ve desteklerini eksik etmezler (Darling ve Steinberg, 1993). Anne ve babasıyla olumlu ilişkiler kuran ergenlerin olumlu sosyal davranışlar sergileyeceği (Steinberg ve Silk, 2002) görüşünden yola çıkarsak, izin verici/şımartan ve açıklayıcı otoriter anne babaların çocuklarının proaktif saldırganlık eğilimlerinin daha düşük olması beklendik bir bulgudur. Otoriter ebeveyne sahip olmanın proaktif saldırganlığı arttırdığı hipotezi pek çok araştırma tarafından da desteklenmiştir (Vitaro ve arkadaşları, 2006; Pang ve arkadaşları, 2013). Otoriter ebeveynler çocuklarına katı kurallar koyarlar ve uymadıkları takdirde sert biçimde cezalandırırlar (Steinberg, 1999). Bu cezalandırma yöntemi sıklıkla şiddet içermektedir. Ebeveyninden böyle bir uygulama gören çocuk, şiddet içeren bu davranış kalıplarını

öğrenir ve günlük hayatta bu saldırgan davranışları sergiler.

Bunun yanı sıra annesini ve babasını izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimleri annesini ve babasını izin verici/şımartan olarak algılayan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimlerinden daha yüksek bulunmuştur. Literatürde ihmalkar ebeveynlerin, çocuklarının proaktif saldırgan davranışlarını arttırdığı yönündeki bulgulara sıklıkla rastlanmaktadır (örn. Dodge, 1991; Pang ve arkadaşları, 2013; Knutson ve arkadaşları, 2004). İzin verici/ihmalkar tarzdaki anne babaların aksine izin verici/şımartan tarzdaki anne babaların sevgilerini aşırı gösteriyor olmaları çocuklarının daha düşük düzeyde proaktif saldırgan davranışlar sergilemelerine yol açıyor olabilir. Ek olarak bu çalışmada, annesini izin verici/ihmalkar olarak algılayan ergenlerin proaktif saldırganlık eğilimleri annesini açıklayıcı otoriter olarak algılayan ergenlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Açıklayıcı otoriter ebeveyn tarzının ergenin olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkili olması (Steinberg ve Silk, 2002), bu tarz ailelerde yetişen ergenlerin sosyal ödüller için proaktif saldırganlığa ihtiyaç duymamalarına yol açıyor olabilir.

Kabul ve ilginin düşük olduğu ebeveyn stilleri olan otoriter ve izin verici/ihmalkar annelerin çocuklarının proaktif saldırganlık eğilimlerinin, kabul ve ilginin yüksek olduğu açıklayıcı otoriter ve izin verici/şımartan annelerin çocuklarına kıyasla daha yüksek olması, mevcut çalışmada elde edilen annenin düşük kabul ve ilgisinin ergenin proaktif saldırganlık eğilimini artırdığı yönündeki bulgu ile de uyumludur.

SONUÇ

Bu çalışmada, ergenlik dönemindeki öğrencilerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin bilişsel empati, duygusal empati, çocuk yetiştirme stilleri ve ebeveyn şiddeti ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca ebeveyn stillerine bağlı olarak (otoriter, açıklayıcı/otoriter, izin verici/ihmalkar, izin verici/şımartan) ergenlerin bilişsel ve duygusal empati, reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin değişip değişmediğine bakılmıştır.

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiği zaman literatürdeki bulgularla tutarlı görünmektedir. Bu çalışmada kız ergenlerin hem bilişsel hem duygusal empati eğilimleri erkek ergenlere kıyasla daha yüksek, erkek ergenlerin ise proaktif saldırganlık eğilimleri kızlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmanın bulgularından bir diğeri, ebeveyn sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi düzeylerinin ergenin reaktif ve proaktif saldırgan davranışlarıyla ilişkili olduğudur. Annesinin sıkı denetim ve kontrol düzeyinin yüksek olduğunu belirten ergenlerin reaktif saldırganlık eğilimleri yüksek, annesinin kabul ve ilgi düzeyinin yüksek olduğunu belirten ergenlerin ise proaktif saldırganlık eğilimleri düşük bulunmuştur. Anne ve babasını otoriter ebeveyn olarak algılayan ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin de genel olarak diğer üç tarzdaki (açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihmalkar) anne ve babaların çocuklarına kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, anne ve babası tarafından şiddet gören ergenlerin reaktif ve proaktif saldırganlık eğilimlerinin akranlarına oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmacılar için öneriler

Empati ve saldırganlık arasında sıklıkla kaydedilen ilişki bu çalışmada bulunamamıştır. Bunun nedeninin empatinin ölçekle değerlendirilmesi olduğu düşünüldüğünden, gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalarda empatinin bir ölçek ile

değil, senaryo ve öykülerle ölçülmesi önerilmektedir. Bu çalışma kapsamında, çocuk yetiştirme stilleri ile ilgili ölçümler sadece çocuktan alınmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda anne ve babalardan da çocuk yetiştirme stillerine ilişkin ölçümlerin alınmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Uygulayıcılar için öneriler

Ergen saldırganlığı son derece yaygın ve önemli sorunlardan biridir. Bu çalışmanın bulguları ergenlerin saldırgan davranışlarını azaltmak ya da önlemek için rehberlik edebilir. Çalışmada anne ve baba tarafından uygulanan fiziksel ceza ve dayanın çocuğun hem reaktif hem de proaktif saldırganlık eğilimini arttırdığı bulunmuştur. Gerek medya yoluyla gerekse okullarda yapılan ebeveyn eğitimlerinde ebeveynlere fiziksel ceza ve dayanın bir disiplin tekniği olarak kullanılmasının ergenin yanlış davranışlarını engellemediği aksine reaktif ve proaktif saldırganlığını artırdığı vurgulanmalıdır.

Ayrıca bu çalışmada anneden algılanan sıkı denetim ve kontrolün ergenin reaktif saldırganlığını artırdığı, kabul ve ilgisinin ise ergenin proaktif saldırganlığını azalttığı bulunmuştur. Bu nedenle annelere çocuklarını aşırı biçimde kontrol etmemeleri, bir birey olarak ona saygı duymaları, bağımsızlıklarını desteklemeleri, çocuklarını oldukları gibi kabul etmeleri, sevgi ve ilgilerini göstermeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Albiero, P., Matricardi, G., Speltri, D. ve Toso, D. (2008). The assesment of empathy in adolescence: A contribution to the Italian validation of the ‘‘Basic Empathy Scale’’. *Journal of Adolescence*, 32(2), 393-408.
- Armenta, M. F. ve McCloskey, L. A. (1998). Determinants of harsh parenting in Mexico. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(2), 129-139.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.
- Aydın, A. ve Akgün, S. (baskıda). Ergenlikte reaktif-proaktif saldırganlık, öfke ve narsisizm ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296-3319.
- Barker, E. D., Tremblay, R. E., Nagin, D. S., Vitaro, F. ve Lacourse, E. (2006). Development of male proactive and reactive physical aggression during adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(8), 783-790.
- Baron, R. A., Richardson, D. R. (1994). *Human aggression*. New York and London: Plenum Press.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1995). *Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet*. Bilim Serisi: 113. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- Baumrind, D. (1972). An exploratory study of socialization effects on black children: some black-white comparisons. *Child Development*, 43, 261-267.
- Baumrind, D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New Directions For Child and Adolescent Development*, 108, 61-69.
- Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2009). Liseli ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygısı: Ebeveyn ve akrana bağlanma, empati ve psikolojik uyum değişkenlerinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 48-63.
- Berkowitz, L. (1963). *Aggression: A social psychological analysis*. New York: McGraw-Hill.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression, its causes, consequences and control*. New York: McGraw-Hill.
- Bilge, R. (2009). Aile içinde ya da şiddete uğrayan çocukların okul yaşantılarında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri. E. Tülay (Eds.), *Çocuk ve Şiddet Çalıştayı* içinde, ss. 46-60.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Buschgens, C. J. M., Van Aken, M. A. G., Swinkels, S. H. N., Ormel, J., Verhulst, F. C. ve Buitelaar, J. K. (2010). Externalizing behaviors in preadolescents: Familial risk to externalizing behaviors and perceived parenting styles. *European Child Adolescent Psychiatry*, 19, 567-575.
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression*. New York: Wiley.

- Calvete, E., Orue, I. ve Gámez-Guadix, M. (2012). Child to parent violence: Emotional and behavioral predictors. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(4), 755–772.
- Carreras, M. R., Braza, P., Munoz, J. M., Braza, F., Azurmendi, A., Sagastizabal, E. P. ve diğerleri (2014). Aggression and prosocial behaviors in social conflicts mediating the influence of cold social intelligence and affective empathy on children's social preference. *Scandinavian Journal of Psychology*, 1-9.
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K. A. ve Mc-Bride-Chang, C. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 598-606.
- Cillesen, A. N. H., Mayeux, L., Ha, T., Bruyn, E. H. D. ve LaFontana, K. M. (2014). Aggressive effects of prioritizing popularity in early adolescence. *Aggressive Behavior*, 40, 204-213.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., Terry, R. ve Wright, V. (1991). The role of aggression in peer relations: An analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child Development*, 62(4), 812-826.
- Crick, N. ve Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67, 993-1002.
- Crick, N. ve Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender and social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85-104.

- Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., Bates, J. E. ve Pettit, G. S. (1996). Physical discipline among African American and European American mothers: Links to children's externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 32(6), 1065-1072.
- Decety, J., Svetlova, M. (2012). Putting together phylogenetic and ontogenetic perspectives on empathy. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 2, 1-24.
- Deveci, H., Karadağ, R. ve Yılmaz, F. (2008). İlköğretim öğrencilerinin şiddet algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 351-368.
- Dishion, T. J., Patterson, G. R. (1999). Model building in developmental psychopathology: A pragmatic approach to understanding and intervention. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28(4), 502-512.
- Dodge, K. A. (1980). Social cognition and children's aggressive behavior. *Child Development*, 51(1), 162-170.
- Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158.
- Dodge, K. A. ve Crick, N. (1990). Social information-processing bases of aggressive behavior in children. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 8-22.
- Dodge, K. A., Lochman, J. E., Harnish, J. D., Bates, J. E. ve Pettit, G. S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology*, 106(1), 37-51.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. ve Sears, R. R. (1998). Frustration and aggression. Florence, KY: Routledge.

- Dökmen, Ü. (2008). İletişim çatışmaları ve empati, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eisenberg, N. ve Strayer, J. (1987). Empathy and its development. Cambridge studies in social and emotional development, New York: Cambridge University Press.
- Ergür, A. (2009). Şiddet nedir? E. Tülay (Eds.), *Çocuk ve Şiddet Çalıştayı* içinde, ss. 10-12.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R. (1984). The relation of prosocial behavior to the development of aggression and psychopathology. *Aggressive Behavior*, 10(3), 201-211.
- Fang X., Corso P. S. (2007). Child maltreatment, youth violence, and intimate partner violence: developmental relationships. *American Journal of Preventive Medicine*, 33, 281-290.
- Flouri, E., ve Buchanan, A. (2002). What predicts good relationships with parents in adolescence and partners in adult life: Findings from the 1958 British birth cohort. *Journal of Family Psychology*, 16, 186–198.
- Fung, A. L. C., Raine, A., Gao, Y. (2009). Cross-cultural generalizability of the reactive–proactive aggression questionnaire (RPQ). *Journal of Personality Assessment*, 91(5), 473-479.
- Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539-579.
- Gini, G., Albiero, P., Benelli, B. ve Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior? *Aggressive Behavior*, 33, 467–476.

- Gomez, M. A. (2011). Testing the cycle of violence hypothesis: child abuse and adolescent dating violence as predictors of intimate partner violence in young adulthood. *Youth and Society*, 43,171-192.
- Gouze, K. R. (1987). Attention and social problem solving as correlates of aggression in preschool males. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 181-197.
- Graber, J. A., Brooks-Gunn, J. ve Warren, M. P. (2006). Pubertal effects on adjustment in girls: moving from demonstrating effects to identifying pathways. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 391-401.
- Gracia, E., Herrero, J. (2008). Is it considered violence? The acceptability of physical punishment of children in Europe. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 210-217.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.
- Güngör, D. (2000). *Bağlanma stillerinin ve zihinsel modellerin kuşaklararası aktarımında anababalık stillerinin rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Güngör, D. (2008). The meaning of parental control in migrant, sending, and host communities: adaptation or persistence? *Applied Psychology: An International Review*, 57(3), 397-416.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., Laana, P. H. ve Smeenk, W. (2011). Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*, 34, 813-827.

- Hoffman, M. L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgement. N. Eisenberg ve J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* içinde (ss. 47-81). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hubbard, J. A., Dodge, K. A., Cillessen, A. H. N., Coie, J. D. ve Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(2), 268-280.
- Hubbard, J. A., Smithmyer, C. M., Ramsden, S. R., Parker, E. H., Flanagan, K. D., Dearing, K. F. ve diğerleri (2002). Observational, physiological, and self-report measures of children's anger: Relations to reactive versus proactive aggression. *Child Development*, 73(4), 1101-1118.
- Huesmann, L. R. (1988). An information processing model for the development of aggression. *Aggressive Behavior*, 14, 13-24.
- Huesmann, R. L. ve Guerra, G. N. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 408-419.
- Jaffe, S. R., Caspi, A., Moffitt, T. E. ve Taylor, A. (2004). Physical maltreatment victim to antisocial child: Evidence of an environmentally mediated process. *Journal of Abnormal Psychology*, 113(1), 44-55.
- Jolliffe, D. ve Farrington, D. P. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive Behavior*, 32, 540-550.
- Johnson, W. L., Giordano, P. C., Manning, W. D. ve Longmore, M. A. (2011). Parent child relations and offending during young adulthood. *Journal of Youth Adolescence*, 40(7), 786-799.

- Kaplan, B. (2012). *Ergenlerde bağlanma ve davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi: İzmir.
- Karakoç, S. (2009). Aile içi şiddetin çocuk ve ruh sağlığına etkileri. E. Tülay (Eds.), *Çocuk ve Şiddet Çalıştayı* içinde, ss. 15-20.
- Kaukiainen, A., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K. , Salmivalli, C., Rothberg, S. ve diğerleri (1999). The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 81-89.
- Knutson, J. F., DeGarmo, D. S. ve Reid, J. B. (2004). Social disadvantage and neglectful parenting as precursors to the development of antisocial and aggressive child behavior: Testing a theoretical model. *Aggressive Behavior*, 30, 187-205.
- Lansford, J. E., Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., Bates, J. ve Petit, G. (2004). Ethnic differences in the link between physical discipline and later adolescent externalizing behaviors. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 801–812.
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Dodge, K. A., Crozier, J. C., Perir, G. S. ve Bates, J. E. (2006). A 12 year prospective study of patterns of social information processing problems and externalizing behaviors. *Abnormal Child Psychology*, 34, 715-724.
- Larzelere, R. E. (2000). Child outcomes of nonabusive and customary physical punishment by parents: An updated literature review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3(4), 199-221.

- Li, Y. ve Wright, M. F. (2014). Adolescents' social status goals: Relationships to social status insecurity, aggression, and prosocial behavior. *Journal of Youth Adolescence, 43*, 146-160.
- Lochman, J. E. ve Dodge, K. E. (1994). Social-cognitive processes of severely violent, moderately aggressive, and nonaggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62*(2), 366-374.
- Loeber, R. ve Dishion, T. (1983). Early predictors of male delinquency: A review. *Psychological Bulletin, 94*(1), 68-99.
- Lovett, B. J. ve Sheffield, R. A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Clinical Psychology Review, 27*, 1–13.
- Maccoby, E. ve Martin, J. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. E. M. Hetherington, P. H. Mussen (Eds.), *Handbook of child psychology: Socialization, Personality and Social Development, 4*, 1-101. New York: Wiley.
- Marcus, R. F. (2007). Aggression and violence in adolescence. New York: Cambridge University Press.
- Marshall, L. E. ve Marshall, W. L. (2011). Empathy and antisocial behaviour. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology, 22*(5), 742–759.
- Marshall, W. L., Hudson, S. M., Jones, R. ve Fernandez, Y. M. (1995). Empathy in sex offenders. *Clinical Psychology Review, 15*(2), 99-113.
- Mayberry, M. L. ve Espelage, D. L. (2007). Associations among empathy, social competence, & reactive/proactive aggression subtypes. *Journal of Youth Adolescence, 36*, 787–798.

- McCord, J. (1997). On discipline. *Psychological Inquiry*, 8(3), 215-217.
- Miller, P. A. ve Eisenberg, N. (1988). The relation of empathy to aggressive and externalizing/antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 103(3), 324-344.
- Miller, J. D. ve Lynam, D. R. (2006). Reacive and proactive aggression: Similarities and differences. *Personality and Individual Differences*, 41(8), 1469-1480.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis: *Developmental Psychology*, 16, 644-660.
- Olweus, D. ve Endresen, I. M. (1998). The importance of sex-of-stimulus object: Age trends and sex differences in empathic responsiveness. *Social Development*, 7(3), 370-388.
- Özgür, G., Yörükoğlu, G. ve Baysan Arabacı, L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.
- Özdemir, Y. (2010). Ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişiminin anababanın çocuk yetiştirme biçimleri açısından incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 83-90.
- Pang, J. S., Ang, R. P., Kom, D. M. Y., Tan, S. H. ve Chiang, A. Q. M. (2013). Patterns of reactive and proactive aggression in young adolescents in Singapore. *Social Development*, 1-19.
- Patterson, G. R., Forgatch, M. S. ve DeGarmo, D. S. (2010). Cascading effects following intervention. *Development and Psychopathology*, 22, 949-970.
- Patterson, G. R. ve Stouthamer-Loeber, M. (1984). The correlation of family management

practices and delinquency. *Child Development*, 55(4), 1299-1307.

- Peets, K., Hodges, E. V. E. (2014). Is popularity associated with aggression toward socially preferred or marginalized targets? *Journal of Experimental Child Psychology*, 124, 112-123.
- Perry, D. G., Perry, L. C. ve Rasmussen, P. (1986). Cognitive social learning mediators of aggression. *Child Development*, 57, 700-711.
- Poulin, F. ve Boivin, M. (2000). Reactive and proactive aggression: Evidence of a two-factor model. *Psychological Assessment*, 12(2), 115-122.
- Pouw, L. B. C., Rieffe, C., Oosterveld, P., Huskens ve B., Stockmann, L. (2013). Reactive/proactive aggression and affective/cognitive empathy in children with AS. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 1256-1266.
- Raine, A., Dodge, K. A., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C. ve diğerleri (2006). The reactive–proactive aggression questionnaire: differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32, 159-171.
- Ramírez, J. M. ve Andreu, J. M. (2006). Aggression, and some related psychological constructs (anger, hostility, and impulsivity) Some comments from a research project. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30, 276–291.
- Repetti, R. L., Taylor, S. E. ve Seeman, T. E. (2002). Risky families: Family social environments and the mental and physical health of offspring. *Psychological Bulletin*, 128(2), 330–366.
- Riggs, D., Caulfield, M. ve Street, A. (2000). Risk for domestic violence: Factors

associated with perpetration and victimization. *Journal of Clinical Psychology, 56*, 1289-1316.

Rogers, C. R. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. Çev. F. Akkoyun. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16*, 103-124.

Rohner, R. P. (2004). The parental "acceptance-rejection syndrome": Universal correlates of perceived rejection. *American Psychologist, 59*(8), 830-840.

Schwenck, C., Göhle, B., Hauf, J., Warnke, A., Freitag, C. M. ve Schneider, W. (2014). Cognitive and emotional empathy in typically developing children: The influence of age, gender, and intelligence. *European Journal of Developmental Psychology, 11*(1), 63-76.

Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D. ve Chyi-In, W. (1991). Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology, 27*(1), 159-171.

Slaby, R. G. ve Guerra, N. G. (1988). Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: I. Assessment. *Developmental Psychology, 24*, 580-588.

Steinberg, L. (1999). Adolescence. McGraw-Hill Companies Inc. USA.

Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence, 11*(1), 1-19.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. ve Dornbusch, S. M. (1994).

Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 65*(3), 754-770.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M. ve Darling, N. (1992). Impact of

parenting practices on adolescent achievement: authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child Development*, 63(5), 1266-1281.

Steinberg, L. ve Silk, J. S. (2002). Parenting adolescents. B. Webber (Eds.) *Handbook of Parenting* (ss. 103-135). New Jersey: Hamilton Printing Company.

Stoolmiller, M. (1994). Antisocial behavior, delinquent peer association, and unsupervised wandering for boys: Growth and change from childhood to early adolescence. *Multivariate Behavioral Research*, 29(3), 263-288.

Straus, M. A. (1994). Ten myths that perpetuate corporal punishment. *Beating the Devil Out of Them: Corporal Punishment in American Families* içinde (ss. 149-167). San Francisco, CA: Jossey-Bass/Lexington.

Straus, M. A. ve Kantor, G. K. (1994). Corporal punishment of adolescents by parents: a risk factor in the epidemiology of depression, suicide, alcohol abuse, child abuse, and wife beating. *Adolescence*, 29(115), 543-561.

Sutton, J., Smith, P. K. ve Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 17, 435-450.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-109.

Topçu, Ç., Baker Erdur, Ö. ve Çapa Aydın, Y. (2010). Temel empati ölçeği Türkiye uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 174-182.

Tremblay, R. (2000). The development of aggression behavior during childhood: What

have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development*, 24, 129-141.

Turner, H. A. ve Finkelhor, D. (1996). Corporal punishment as a stressor among Youth. *Journal of Marriage and Family*, 58(1), 55-166.

Tuzgöl, M. (1998). *Ana baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Vitaro, F., Barker, E. D., Boivin, M., Brendgen, M. ve Tremblay, R. E. (2006). Do early difficult temperament and harsh parenting differentially predict reactive and proactive aggression? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34, 685–695.

Wei, C. ve Kendall, P. C. (2014). Child perceived parenting behavior: Childhood anxiety and related symptoms. *Child and Family Behavior Therapy*, 36(1), 1-18.

Xu, Y., Farver, J. A. M. ve Zhang, Z. (2009). Temperament, harsh and indulgent parenting, and Chinese children's proactive and reactive aggression. *Child Development*, 80(1), 244 – 258.

Vermeersch, H., T'Sjoen, G., Kaufman, J. M. ve Vincke, J. (2008). The role of testosterone in aggressive and non-aggressive risk-taking in boys. *Hormones and Behavior*, 53, 463-471.

Vitaro, F. ve Brendgen, M. (2005). Proactive and reactive aggression. A developmental perspective. R. E. Tremblay, W. W. Hartup, J. Archer (Eds.), *Developmental Origins of Aggression* (ss. 178-201).

Yavuzer, H. (1991). *Ana baba ve çocuk: Ailede çocuk eğitimi*. Ankara: Remzi Kitabevi.

EK I

Yaş:

Cinsiyet:

Sınıf:

Anne Eğitim Düzeyi: İlkokul: ()

Ortaokul: ()

Lise: ()

Üniversite: ()

Baba Eğitim Düzeyi: İlkokul: ()

Ortaokul: ()

Lise: ()

Üniversite: ()

EK II

		Hiçbir zaman	Bazen	Sıklıkla
1.	Canımı sıktıklarında başkalarına bağıırım.	1	2	3
2.*	Kimin üstün olduğunu göstermek için başkalarıyla dövüşürüm.	1	2	3
3.	Başkaları beni kışkırttığında öfkeli davranırım.	1	2	3
4.	Diğer öğrencilerin eşyalarını alırım.	1	2	3
5.	Karşıma bir engel çıkarsa öfkelenirim.	1	2	3
6.	Sırf eğlence olsun diye eşyalara zarar veririm.	1	2	3
7.	Öfke nöbetleri geçiririm.	1	2	3
8.	Öfkeden köpürdüğümde eşyalara zarar veririm.	1	2	3
9.	Havalı görünmek için çete savaşına katılırım.	1	2	3
10.	Bir oyunu kazanmak için diğerlerini incitirim.	1	2	3
11.	İstediklerimi yapamadığımda çılgına dönerim.	1	2	3
12.	Başkalarına istediğimi yaptırmak için fiziksel güç kullanırım.	1	2	3
13.	Bir oyunu kaybettiğimde öfkeden çılgına dönerim.	1	2	3
14.	Başkaları beni tehdit ettiğinde öfkelenirim.	1	2	3
15.	Başkalarından para ya da başka şeyler almak için güç kullanırım.	1	2	3
16.	Birine vurduktan ya da bağırdıktan sonra kendimi daha iyi hissederim.	1	2	3
17.	Birilerini tehdit eder ya da zorbalık yaparım.	1	2	3
18.	Sırf eğlenmek için başkalarına telefon açar, müstehcen şeyler söylerim.	1	2	3
19.	Kendimi savunmak için başkalarına vururum.	1	2	3
20.*	Hoşlanmadığım birine karşı arkadaşlarımı örgütlerim.	1	2	3
21.	Bir kavgada kullanmak üzere silah, bıçak vs. taşıırım.	1	2	3
22.	Bana sataştıklarında öfkeden deliye döner ya da onlara vururum.	1	2	3
23.	İstediklerimi yapmaları için başkalarına bağıırım.	1	2	3

*Bu araştırma kapsamında yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçekten çıkarılan madde.

EK III

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1) **Arkadaşımın duyguları beni pek etkilemez.	1	2	3	4	5
2)* Üzgün olan bir arkadaşımınla vakit geçirdikten sonra genellikle üzgün hissederim.	1	2	3	4	5
3) Arkadaşım başarılı olduğunda onun ne kadar mutlu olduğunu anlayabilirim.	1	2	3	4	5
4) İyi bir korku filmindeki karakterleri izleyince korkarım.	1	2	3	4	5
5) Başkalarının duygularından hemen etkilenirim.	1	2	3	4	5
6)** Arkadaşlarımın korktuğunu anlamakta güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
7)** Başka insanları ağlarken gördüğümde üzülmem.	1	2	3	4	5
8)**Başka insanların ne hissettikleri beni çok fazla ilgilendirmez.	1	2	3	4	5
9) Birisi kendini kötü hissettiğinde onun neler hissettiğini genellikle anlayabilirim.	1	2	3	4	5
10) Arkadaşlarımın korktuğunu genellikle anlarım.	1	2	3	4	5
11) Televizyonda ya da filmlerde üzüntülü bir şeyler izlerken çoğunlukla ben de üzülürüm.	1	2	3	4	5
12) İnsanların ne hissettiğini çoğunlukla onlar bana söylemeden anlayabilirim.	1	2	3	4	5
13)** Kızgın birini görmek hislerimi etkilemez.	1	2	3	4	5
14) İnsanların neşeli olduğunu genellikle anlarım.	1	2	3	4	5
15) Bir şeylerden korkmuş arkadaşlarımla birlikteyken ben de korkarım.	1	2	3	4	5
16) Arkadaşımın kızgın olduğunu genellikle hemen fark ederim.	1	2	3	4	5
17) Arkadaşlarımın hissettiklerine çoğunlukla kendimi kaptırırım.	1	2	3	4	5
18)** Arkadaşımın mutsuzluğu bana hiçbir şey hissettirmez.	1	2	3	4	5
19)** Arkadaşımın hissettiklerinin genellikle farkında değilimdir.	1	2	3	4	5
20)** Arkadaşlarımın mutlu oldukları anları anlamakta zorlanırım.	1	2	3	4	5

*Bu araştırma kapsamında yapılan faktör analizi sonucuna göre ölçekten çıkarılan madde.

**Ters puanlanan madde.

EK IV

	ANNEM				
	Hiç Doğru Değil	Doğru Değil	Kısmen Doğru	Doğru	Çok Doğru
1. Benimle sık sık rahatlatıcı bir şekilde konuşur.	1	2	3	4	5
2. Her davranışımı sıkı sıkıya kontrol etmek ister.	1	2	3	4	5
3. Nasıl davranacağım ya da ne yapacağım konusunda bana hep yararlı fikirler verir.	1	2	3	4	5
4. Onun istediği hayatı yaşamam konusunda hep ısrarcıdır.	1	2	3	4	5
5. Sorunlarım olduğunda onları daha açık bir şekilde görmemde hep yardımcı olur.	1	2	3	4	5
6. Arkadaşlarımla ilişkilerime çok karışır.	1	2	3	4	5
7. Sorunlarımı çözmemde destek olur.	1	2	3	4	5
8. Onunkinden farklı bir görüşe sahip olmama genellikle tahammül edemez.	1	2	3	4	5
9. Sevgi ve yakınlığına her zaman güvenirim.	1	2	3	4	5
10. Kurallarına aykırı davrandığımda beni kolaylıkla affetmez.	1	2	3	4	5
11. **Hiçbir zaman fazla yakın bir ilişkimiz olmamıştır.	1	2	3	4	5
12. Ne zaman, ne yapmam gerektiği konusunda talimat verir.	1	2	3	4	5
13. **Bir problemim olduğunda ona anlatmaktansa, kendime saklamayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
14. Geç saatlere kadar oturmama izin vermez.	1	2	3	4	5
15. Onunla birbirimize çok bağlıyızdır.	1	2	3	4	5
16. Arkadaşlarımla geç saate kadar dışarıda kalmama izin vermez.	1	2	3	4	5
17. Onun düşüncelerine ters gelen bir şey yaptığımda suçlamaz.	1	2	3	4	5
18. Boş zamanlarımı nasıl değerlendireceğime karışır.	1	2	3	4	5
19. Bir sorunum olduğunda bunu hemen anlar.	1	2	3	4	5
20. Hangi saatte hangi arkadaşıyla buluşacağımı bilmek ister.	1	2	3	4	5
21. **Hiçbir zaman benim ne hissettiğimle veya ne düşündüğümle gerçekten ilgilenmez.	1	2	3	4	5
22. Arkadaşlarımla dışarı çıkmama nadiren izin verir.	1	2	3	4	5

**Ters puanlanan madde.

	BABAM				
	Hiç Doğru Değil	Doğru Değil	Kısmen Doğru	Doğru	Çok Doğru
1. Benimle sık sık rahatlatıcı bir şekilde konuşur.	1	2	3	4	5
2. Her davranışımı sıkı sıkıya kontrol etmek ister.	1	2	3	4	5
3. Nasıl davranacağım ya da ne yapacağım konusunda bana hep yararlı fikirler verir.	1	2	3	4	5
4. Onun istediği hayatı yaşamam konusunda hep ısrarcıdır.	1	2	3	4	5
5. Sorunlarım olduğunda onları daha açık bir şekilde görmemde hep yardımcı olur.	1	2	3	4	5
6. Arkadaşlarımla ilişkilerime çok karışır.	1	2	3	4	5
7. Sorunlarımı çözmemde destek olur.	1	2	3	4	5
8. Onunkinden farklı bir görüşe sahip olmama genellikle tahammül edemez.	1	2	3	4	5
9. Sevgi ve yakınlığına her zaman güvenirim.	1	2	3	4	5
10. Kurallarına aykırı davrandığımda beni kolaylıkla affetmez.	1	2	3	4	5
11.** Hiçbir zaman fazla yakın bir ilişkimiz olmamıştır.	1	2	3	4	5
12. Ne zaman, ne yapmam gerektiği konusunda talimat verir.	1	2	3	4	5
13.**Bir problemim olduğunda ona anlatmaktansa, kendime saklamayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
14. Geç saatlere kadar oturmama izin vermez.	1	2	3	4	5
15. Onunla birbirimize çok bağlıyızdır.	1	2	3	4	5
16. Arkadaşlarımla geç saate kadar dışarıda kalmama izin vermez.	1	2	3	4	5
17. Onun düşüncelerine ters gelen bir şey yaptığımda suçlamaz.	1	2	3	4	5
18. Boş zamanlarımı nasıl değerlendireceğime karışır.	1	2	3	4	5
19. Bir sorunum olduğunda bunu hemen anlar.	1	2	3	4	5
20. Hangi saatte hangi arkadaşımı buluşacağımı bilmek ister.	1	2	3	4	5
21.** Hiçbir zaman benim ne hissettiğimle veya ne düşündüğümle gerçekten ilgilenmez.	1	2	3	4	5
22. Arkadaşlarımla dışarı çıkmama nadiren izin verir.	1	2	3	4	5

**Ters puanlanan madde

EK V

	ANNEM				
	Hiç Doğru Değil	Doğru Değil	Kısmen Doğru	Doğru	Çok Doğru
1.** Bana asla vurmaz.	1	2	3	4	5
2. Bana karşı sert davranır.	1	2	3	4	5
3. Yanlış bir şey yaptığım zaman bana bağırır.	1	2	3	4	5
4. Canını sıkan bir şey yaptığım zaman bana vurur.	1	2	3	4	5
5. Genellikle çok sinirlidir.	1	2	3	4	5
6.** Onu çok kızdıracak bir şey yaptığımda bile bana fiziksel şiddet uygulamaz.	1	2	3	4	5
7. Bazen öfkeden gözü döner.	1	2	3	4	5
8. Onu sinirlendirdiğimde bana dalar.	1	2	3	4	5

**Ters puanlanan madde.

	BABAM				
	Hiç Doğru Değil	Doğru Değil	Kısmen Doğru	Doğru	Çok Doğru
1.** Bana asla vurmaz.	1	2	3	4	5
2. Bana karşı sert davranır.	1	2	3	4	5
3. Yanlış bir şey yaptığım zaman bana bağırır.	1	2	3	4	5
4. Canını sıkan bir şey yaptığım zaman bana vurur.	1	2	3	4	5
5. Genellikle çok sinirlidir.	1	2	3	4	5
6.** Onu çok kızdıracak bir şey yaptığımda bile bana fiziksel şiddet uygulamaz.	1	2	3	4	5
7. Bazen öfkeden gözü döner.	1	2	3	4	5
8. Onu sinirlendirdiğimde bana dalar.	1	2	3	4	5

**Ters puanlanan madde.